Download from:aghalibrary.com

ژبني څېړنې

مؤلف :

پوهندوی نوراحمد شاکر

۱۳۵۰

دغه کتاب دوز مې مجلې د ۱۳۵۰ کال دلو مړۍ
او دوهمې گڼې په بدل کې چاپ شوی دی .

دکتاب دبین المللی کال په مناسبت

Download from:aghalibrary.com

ژبني څېړني

مؤلف :

پوهندوی نوراحمد شاکر

۱۳۵۰

Download from:aghalibrary.com

فهرست

مضمون	مخ
لومړۍ خبري	۱
ژبپوهنه او دهغې څانګې	۵
ژبه او ليک	۶
دانسان صوتي غړي	۸
دآوازونو وتوڅي	۱۰
دآوازونو ډولونه	۱۳
فونيتيکس او فونيميکس	۲۵
فونيم	۲۸
مورفيم	۳۱
مورفوفونيميکي بدلون او دهغه ډولونه	۳۶
ديوې ژبې د مورفيمونو د معلوملو او بېلولو لارې	۴۱
لهجوي اطلس	۵۶
دلهجوي اطلس اصطلاحات	۶۷
يادونه	۷۰
مأخذونه	۷۲

Download from:aghalibrary.com

لومړۍ خبرې

په اوسنۍ نړۍ کې د ژبې پوهان په دې عقيده دي چه له سړي وغواړي چه يوه ژبه په داسې توګه تدريس کړي چه شاګرد په لږ وخت کې هغه ژبه زده کړي نو اړينه ده چه د هغه تر تدريس، هم د شاګرد د مورنۍ ژبې او هم د هغې ژبې چه شاګرد يې زده کول غواړي فونيمي او مورفيمي تجزيه وسي او د دغو دواړو ژبو ساختمان او جوړښت او نور خصوصيات په صحيح ډول سره څرګند سي، وروسته د دغو دواړو ژبو د ساختمان د مقايسې او پرتلې له مخې د هغوی د ساختمان توپيرونه معلوم سي.

دا ځکه چه هرکله چه سړی کومه ژبه زده کوي، ځکه چه دی د خپلې ژبې له ساختمان سره له کوچنيوالي څخه عادت لري نو که څه هم دی به دې وپوهيږي چه د ده مورنۍ ژبه او دا بله ژبه د جوړښت له مخې توپير سره لري خو بيا هم د خپل عادت له مخې هغه مطالب چه په نوې ژبه کې يې اداکوي د خپلې ژبې د جوړښت له مخې

Download from:aghalibrary.com

ترتیبوي . او ترڅو چه د ژبې شاگرد و دغو ټکو ته متوجه نسي او په دغه برخه کې ښه مشق او تمرین ونکړي ، د نوي ژبې د استعمالولو په وخت کې به د دغو برخو کې تل له غلطیو او اشتباه گانو سره مخامخ کیږي.

د بیلو بیلو ژبو ویونکي د نوي ټاکلي ژبې په زده کړه کې بیل بیل مشکلات لري . که یو انگریزي ژبی او یو دري ژبی ویونکی غواړي چه پښتو زده کړي ، د دوی مشکلات سره یوشی ندي . د مثال په توگه د پښتو د دې دوو جملو (زه ډوډی خورم ، ما ډوډی وخوړه) په زده کړه کې پرته له فونیمي مشکلاتو څخه انگریزي ژبی دوه مشکله لري : یو دا چه دده په ژبه کې فعل د نومو او جملو په پای کې نه راځي، بل دا چه په انگریزي کې د واحد متکلم له پاره په فاعلي حالت کې یوازې یو ضمیر (I) موجود دی. مگر په پښتو کې دوه ضمیرونه (زه ، ما) استعمالیږي او د دغه هر ضمیر د استعمال ټاکلي او مشخص ځایونه لري . نو ښایي چه دا هرومرو ده ته وښودل سي چه په پښتو کې فعل په کوم ځای کې راځي او په کوم ځای کې (زه) ووایي او په کوم ځای کې (ما) . دري ژبی بیا د فعل په برخه کې دومره مشکلات نلري خو د نومو او ضمیرونو په برخه کې هغه مشکلات چه انگریزي ژبی یې لري دري ژبی یې هم لري . دغه رنگه د (دا زما کور دی) په برخه کې انگریزي ژبی د (زما کور) په برخه کې څه مشکل نلري . ځکه چه دی په خپله ژبه کې هم لومړی (زما) او بیا (کور) استعمالوي (my home)، خو دري ژبی د مشکل سره مخامخ کیږي ، ځکه چه دی په دري ژبه کې لومړی (کور) او بیا (زما) وایي (خانهٔ من) .

دغه رنگه ځکه چه د ټولو ژبو ټول آوازونه سره یوشی ندي نو په دې

برخه کې هم د ژبې زده کوونکي ممکن مشکلات ولري . دا مشکلات هم اکثره پوښي نوي .
د مثال په توګه د (ختمکي) په کلمه کې انګریزي ژبې د (خ) او دري ژبې د (ټ) د تلفظ
په برخه کې له مشکل سره مخامخ کیږي .

د ژبې په زده کړه کې د ژبې د بېلو بېلو لهجو د توپیر څخه هم ستر ګې نسې پټېدلای . که
یوه ژبه څو لهجې ولري نو د هغې ژبې د زده کړې په لومړي سر کې مناسبه چه له نوموړو
لهجو څخه یوازې یوه لهجه انتخاب او هغه تدریس سي .

که د ژبې شاګرد وغواړي چه د یوې ژبې ټولې لهجې زده کاندي نو ښه
لاره داده چه دی لومړی یوه لهجه ښه زده کړي او وروسته بیا د هغې لهجې په شمول د
نوموړې ژبې د ټولو لهجو توپیر ونه مطالعه او زده کړي او وروسته نو په هره لهجه چه خبري
کوي د نوموړو توپیر ونو رعایت وکړي .

له نوموړي بیان څخه مطلب دادی چه د نړیوالې ژبې د داخلي ساختمان
او جوړښت له مخې کټ مټ یو شی ندي او یو له بله توپیر سره لري . هر کله چه کومه ژبه وکوم
چاته تدریس کیږي که د هغه چا مخصوص مشکلات چه د نوموړې ژبې په زده کړه کې
يې لري په نظر کې ونیول سي نو د ژبې شاګرد کولای سي چه پر نوموړو مشکلاتو باندې په
لږ وخت کې بریالي سي او په لږ وخت کې په صحیح ډول سره نوې ژبه زده کړي .

څنګه چه د مخه موهم وویل د ژبې د شاګرد مشکلات هغه وخت
څرګندېدلای سي چه د شاګرد د ژبې ساختمان او د هغې ژبې جوړښت چه شاګرد یې
زده کول غواړي په علمي ډول سره تجزیه او تحلیل سي . د هغوی د آوازونو ډلونه ،
مورفیمونه او د مورفیمونو ترکیب او د کلام د اجزاو ترتیب او داسې نور خصوصیتونه

په صحیح ډول سره معلوم سي ، وروسته د مقایسې او پرتلې له مخې د نوموړو دواړو ژبو توپیرونه (چه د دغو توپیرونو مجموعه په حقیقت کې د هغو مشکلاتو یوه مجموعه ده چه د ژبې زده کوونکي ته د ژبې د زده کړې په وخت کې ور پېښېږي) ښکاره سي. په دې رساله کې د ژبې د ساختمان او جوړښت د سپړلو په باره کې ځینې مقدماتي یادونې سوې دي او زیار ایستل سوی دی چه د ژبپوهنې علاقه مندانو ته د ژبې د آوازونو او فونیمونو او هغوی په فونیمیکي الفبا سره د لیکلو ، د مورفیمونو د معلومولو او د هغوی د ډولونو او بدلونونو په باره کې څه معلومات وړاندې سي او دغه رنګه د یوې ژبې د بېلو بېلو لهجو د څېړلو او د هغوی د ثبتولو لارې چه د ژبې د ساختمان او جوړښت د معلومولو په برخه کې ډېر اهمیت لري په لنډ ډول وښودل سي او په دې توګه هغوی ته په دې باره کې د نورې زیاتې او بشپړې مطالعې له پاره زمینه برابره سي .

نور احمد شاکر

ژبپوهنه او د هغې څانګې

ژبپوهنه هغه علم ته وايي چه د هغه په ذريعه د ژبې داخلي ساختمان او جوړښت ترڅېړنې لاندې نيول کېږي او مهمې څانګې يې دادي: تشريحي ژبپوهنه، تاريخي-ژبپوهنه او مقايسوي ژبپوهنه.
تشريحي ژبپوهنه (descriptive linguistics) د ژبپوهنې هغه اساسي او مهمه څانګه ده چه په هغه کې يوه ژبه بېله دې چه تاريخي بدلون او تحول يې په نظر کې ونيول شي په يوه ټاکلي او معين وخت کې مطالعه کېږي. په تاريخي ژبپوهنه (historical lin-guistics) کې د ژبې هغه تاريخي تحول او بدلون ترغور او څېړنې لاندې نيول کېږي چه په بېلو بېلو دورو کې ورپېښ شوی وي. په مقايسوي ژبپوهنه (comparative lin-guistics) کې څو ژبې چه له يوې کورنۍ څخه وي يا د ژبو څو کورنۍ په مقايسوي ډول ترغور لاندې نيولې کېږي او يوله بله سره پرتله کېږي څو چه د دوی ترمنځ نږدېوالی

او اړیکې څرګند سي .

په تاریخي ژبپوهنه کې د یوې ژبې مواد چې په دوو یا زیاتو دورو کې د دتشریحي ژبپوهنې له مخې تهیه سوي او څېړل سوي وي مطالعه کېږي. په مقایسوي ژبپوهنه کې د دوو یا زیاتو ژبو یا لهجو هغه مواد چې د تشریحي ژبپوهنې له خوا راغونډ سوي او څېړل سوي وي تر غور لاندې نیول کېږي او د هغوی ورته والی معلومېږي. نو د دې له امله د تاریخي او مقایسوي ژبپوهنې پوهان او محققین د تشریحي ژبپوهنې په محققینو پسې ځي او هغه مواد مطالعه کوي چې د تشریحي ژبپوهنې د پوهانو له خوا تهیه سوي او څېړل سوي وي . مګر د تشریحي ژبپوهنې پوهانو او محققینو ته د تحقیق په وخت کې د تاریخي او مقایسوي ژبپوهنې د محققینو مواد په ښه نه ورځي .

ژبه او لیک

ژبه هغه آوازونه دي چې انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص نظم او سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي او په دې توګه په خپلو منځونو کې یو له بله سره رابطه پیدا کوي . لیک هغه سیمبولونه او علامې دي چې د هغوی په واسطه انسانان یو له بله خپل افکار او خیالات اظهاروي . لیک په عمومي ډول پر دوو برخو باندې وېشل کېږي : یو تصویري لیک او بل الفبایي لیک . په تصویري لیک کې انسانان خپل فکرونه د تصویرونو او شکلونو په واسطه څرګندوي او د آوازونو سره کومه رابطه نلري . اما په الفبایي لیک کې د هغو آوازونو له پاره چې په خبرو اترو کې

استعمالېږي سیمبولونه راوړل کېږي او ددغه سیمبولونو مجموعه چه دیوې ژبې ټول آوازونه وښیي د ژبې الفبا بلله کېږي.

ژبه او لیک که څه هم یو له بل سره نږدې رابطه لري خو بیا هم ژبه بېل شی ده او لیک بېل شی دی او باید دا دواړه سره ګډ نسي. یو ژبپوهاند د ژبې او لیک تر منځ په سمه توګه توپیر کولای سي، خو هغه کسان چه په دې باره کې پې غور نوي کړی ژبه او لیک دواړه یو شی بولي، حتی کله کله څیني خلک لیک اساس بولي او په همدې اساس د ژبې قضاوت کوي حال دا چه اساس ژبه ده او د لیک قضاوت باید د ژبې پر اساس وسي. همدغسې اشتباه ګاني کله کله د ګرامر او ژبې تر منځ هم واقع کېږي. یو ژبپوهاند هر کله چه د ژبې ګرامر لیکي هیڅ کله د مورنۍ ژبې وویونکي ته دا نه وایي چه داسې مه وایه داسې ووایه. بلکه د دې پرځای چه دی د مورنۍ ژبې وخښتن ته هدایت وکړي دی په خپله باید د مورنۍ ژبې له خښتن څخه هدایت واخلي، یعنی باید پوښتنه څني وکړي چه تاسې څنګه وایاست؟ هر ډول چه هغوی ویل دی باید هغه شی کټ مټ په خپله دپتهاکې ضبط کړي. دا ځکه چه ګرامر د ژبې له مخې لیکل کېږي او ژبه د ګرامر له مخې منځ ته نه راځي. یو ژبپوهاند هیڅ وخت دا زمایه نه باسي چه د ژبې ټول مواد هر وړمره و تر عمومي قواعد ولاندې راولي. ځکه چه ددوه په نزد د ګرامر د پوهانو په اصطلاح د ژبې استثناآت هغومره اهمیت لري لکه باقاعده شیان چه یې لري او استثناآت هم د ژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي. نو که چېرې دی له هغو څخه سترګې پټې کړي یا پې په بله بڼه سره وښیي په حقیقت کې دی د ژبې د یوې مهمې برخې څخه سترګې پټوي او د ژبې د دغې برخې پر حقیقي بڼه او ساختمان باندې پرده غوړوي، او هغه چا ته چه دده د تحقیق له مخې نو موړې ژبه مطالعه کوي نیمګړې معلومات وړاندې کوي.

دانسان صوتي غړي

انسانان یوله بله خپل افکار اومطالب دآوازونو په واسطه اظهاروي . دغه آوازونه چه انسانان یې دصوتي غړو په واسطه له خولې یاپزې او یا خولې او پزې دواړو ولاروڅخه راباسي د ـ فونیتیکس (Phonetics) او فونیمیکس (Phonemics) په واسطه چه د ژبپوهنې دوې مهمې څانګې دي مطالعه کیږي . په ژبپوهنه کې یوازې هغه آوازونه تر څیړنې لاندې نیول کیږي چه په ژبه او خبرواترو کې استعمالیږي . دادی اوس به دانسان هغه صوتي غړي چه دخبرواترو په وخت کې دآوازونو په تولیدولو کې مهم برخه لري په دې لاندې شکل کې وښیو :

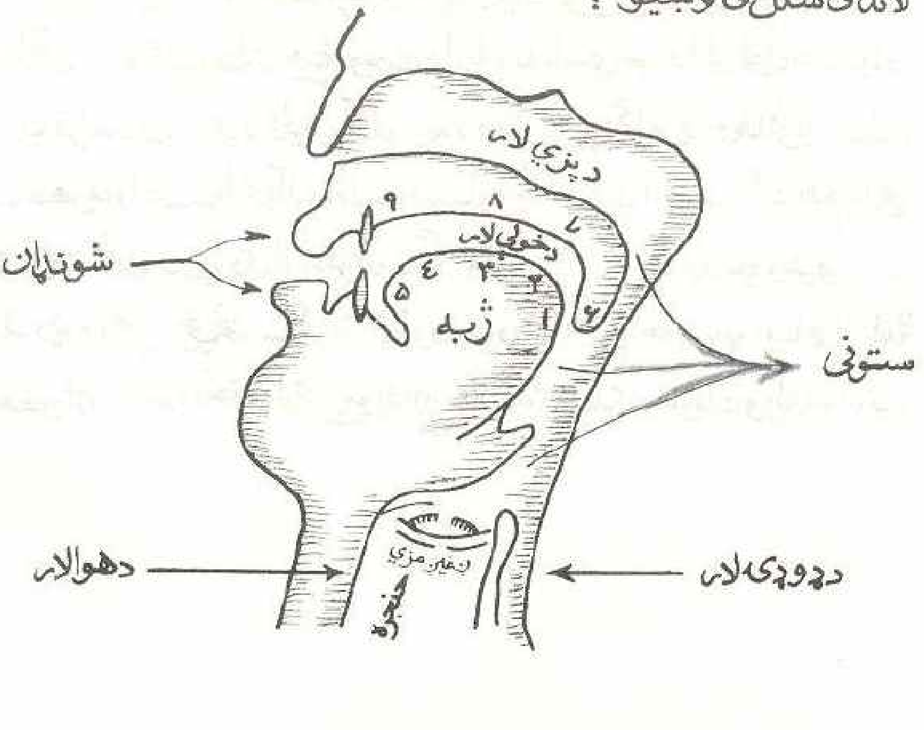

په تېر شکل کې د انسان صوتي غړي په دې لاندې ډول سره ښوول سوي دي :

-۱- ژبه : ژبه په پنځو برخو باندې وېشل سوې ده : ۱- رېښه (root) ۲- وروستۍ برخه (dorsum) ۳- منځنۍ برخه (Center) ٤- د مخنۍ برخه (blade) ۵- د ژبې سر (tip).

-۲- د خولې لوړه برخه : ۶- ژبه (uvula) ۷- نرم تالو (velum) ۸- زیږ تالو (dome)

۹- اورۍ (Alveolar ridge).

-۳- غاښونه او شونډې

-٤- ستونی (pharynx) چه دوې لارې لري : یوه د خولې او بله د پزې. که نرم تالو پورته خواته وخوځېږي نو د پزې لار وتړله شي. او که ژبه د نرم تالو و خواته و خوځېږي د خولې لار وتړله سي.

-۵- د غږ مزي (Vocal cords). د تنفسي نل په لوړه برخه کې موقعیت لري او دنرۍ تار و شخه تشکیل سوي دي. د آواز دادا کېدلو په وخت کې هوا د حنجرې (larynx) له خالیګاه څخه د غږ مزو ترمنځ تېرېږي. که د هوا د تېرېدلو په وخت کې د غږ مزي بېخي سره نږدې وي نو د هوا جریان یې رپوي او کوم آواز چه په دغه وخت کې تولیدېږي د غږ آواز (Voiced sound) یې بولي لکه د (ب) یا (د) آواز.

او که د غږ مزي لږ سره لیرې وي د هوا جریان یې نسي رپولای او په دغه وخت کې یې د غږ آواز (Voiceless sound) تولیدېږي لکه د (پ) یا (ت) آواز. د غه سبب دی چه د غږ مزي په صوتي غړو کې ډېر اهمیت لري.

د آوازونو وتونځي

(*Position of articulation*)

د انسان صوتي غړي د خولې په خواکې پر دوو برخو وېشل کېږي: ښوروونکي او نه ښوروونکي. ښوروونکي صوتي غړي (Articulators) هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو د اداکولو په وخت کې په حرکت کې وي او هغه دادي: د ژبې وروستۍ، منځنۍ او مخنۍ برخه، د ژبې سر او لاندې شونډه. او نه ښوروونکي صوتي غړي چه —— (Point of articulation) يې بولي هغه صوتي غړي دي چه د آوازونو د اداکولو په وخت کې حرکت نه کوي او ځای پر ځای ولاړ وي. دا صوتي غړي دادي: نرم تالو، زيږ تالو، اوری، د لوړو غاښونو بېخونه، د لوړو غاښونو سرونه او لوړه شونډه.

هرکله چه ښوروونکي او نه ښوروونکي صوتي غړي سره يوځای سي د آوازونو وتونځي او مخرجونه تشکيلېږي. د مثال په توګه که د ژبې سر او د لوړو غاښونو بېخ سره يوځای سي نو د (ت) يا (د) مخرج تشکيلېږي او که کښته شونډه او لوړه شونډه سره يوځای سي د (ب) يا (پ) وتونځی تشکيلېږي. که لاندنی جدول چه په هغه کې د ځينو آوازونو وتونځي او د هغوی ډولونه ښوول سوي دي په غور وګورو په عمومي ډول آوازونه پر درو اساسي او لويو ډلو باندي وېشل سوي دي: انسدادي (stops)، احتکاکي (Fricatives) او طنطنه لرونکي (resonants). اکثره هغه آوازونه چه په ژبه کې استعمالېږي له دغو درو ډلو څخه په يوه ډله کې شاملېږي.

manner of articulation د آوازداداکولو ډول ↓		position of articulation د آوازداداکولو ونوځۍ →		شونډنيز bilabial	شونډني غاښيز labiodental	غاښيز dental	اوريېز alveolar	څوکږ ژبي retroflex	اوري تالويز alveopalatal	زړه تالويز palatal	نرم تالويز velar	ژبکۍ ييز uvular	شونډيي تالويز labiovelar	حلقيز Pharyngeal	ستونيز glottal
STOPS انسدادي	Simple	ساده	بې ږغه ۱	p	P.	t̪	t	ṭ		k̯	k	q	k͡p		ʔ
			ږغن ۲	b	b.	d̪	d	ḍ		g̯	g		g͡b		
	aspirated	نفسي	بې ږغه	pʰ			tʰ				kʰ				
			ږغن	bʰ			dʰ				gʰ				
	glottalized	ستونيزسوي	بې ږغه	p'			t'				k'				
			ږغن												
	affricated	موښتلي	بې ږغه				ȼ		č						
			ږغن				Z		ǰ						
	laterally affricated	اړخيزموښتلي	بې ږغه				ƛ								
			ږغن				λ								
	Prenasalized	غنه سوي	بې ږغه	ᵐp			ⁿt								
			ږغن	ᵐb			ⁿd								
	implosive	دننه خواته واړېدونکي	بې ږغه												
			ږغن	ɓ			ɗ								
FRICATIVES احتکاکي	slit	هوار	بې ږغه		f	θ					x				h
			ږغن	γ	v	ð					ɣ			εϛ	ɦ
	groove	غوځ	بې ږغه				s	ṣ	š						
			ږغن				z	ẓ	ž						
	lateral	اړخيز	بې ږغه				ɬ								
			ږغن												
RESONANTS طنين لرونکي	lateral	اړخيز	بې ږغه												
			ږغن				J		ʎ						
	nasal	غنه يي	بې ږغه	m̥			n̥								
			ږغن	m	ɱ	n̪	n	ɳ	ñ	ŋ̯	ŋ	ŋ̣			
	median	منځني	بې ږغه	w̥					y̥						
			ږغن	w			r		y						
FLAPS	پرېېدونکي		بې ږغه												
			ږغن				ř								
TRILLS	رپېدونکي		بې ږغه				ř̥								
			ږغن				r̃					R			

voiced : ۲- ږغن   Voiceless : بې ږغه :۱

انسدادي آوازونه هغه آوازونه دي چه داداکولو په وخت کي يې مخرج تپ – وتړل سي او د هوا جريان بند سي ، خود مخرج د تړلو څخه وروسته دفعتاً مخرج وپرانيستل سي او په دې توګه يو انسدادي آواز توليد سي . لکه د (ت) يا (پ) آواز . دانسدادي آواز مهم خاصيت دادی چه د مخرج تړل يې داحتکاکي او تنتنه لرونکو آوازونو په توګه دوام نه کوي . احتکاکي هغه آوازونه دي چه دهغوی داداکولو په وخت کي په صوتي وتوڅي کي احتکاک پيښ سي لکه د (س) يا (ز) آوازونه . تنتنه لرونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه دهغوی داداکولو په وخت کي په صوتي وتوڅي کي نه احتکاک پيښيږي او نه دانسدادي آوازونو په څېر د مخرج تړل او دفعتاً پرانيستل واقع کيږي ، بلکه دا هغه آوازونه دي چه په حنجره (larynx) کي پيدا سوي وي او وروسته د خولې او پزې په واسطه يو ډول اوبل ډول کيږي لکه د (ن) يا (م) آوازونه .

برسېره پر نومو رو درولو يو ډلو دوه ډوله نور آوازونه هم په ژبو کي پيښيږي چه يو ډول يې پړپېد ونکي (Flaps) او بل ډول يې رېږدېد ونکي (trills) آوازونه نوميږي . پړپېد ونکي هغه آوازونه دي چه د ژبي ديوه ډېرچټک حرکت په واسطه اداکيږي چه کله کله ديوه ډېر لنډ انسدادي آواز سره شباهت لري ، او رېږدېد ونکي آوازونه هغه آوازونه دي چه د ژبي ، شونډانو يا ژبڼې د ډېرو چټکو حرکاتو په واسطه اداکيږي .

د آوازونو ډولونه

آوازونه په عمومي ډول پر دوو برخو وېشل کېږي: کانسونېنټونه او واولونه.

کانسونېنټ (Consonant) هغه آوازته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو د تماس له امله د هوا په هغه جريان کي چه د هغه د اداکولو په وخت کي له خولې يا پزې يادغودوا ړو لاړو څخه راوزي انسداد، احتکاک يا کوم بل ډول بندش پېښېږي. لکه د (ب) يا (پ) دادا کولو په وخت کي چه د دوو شونډو د تماس له امله د هوا په جريان کي بندش واقع کېږي. يالکه د (ج) يا (ځ) دادا کولو په وخت کي چه د ژبې او اوري تماس د هوا په جريان کي بندش راولي. که دوه يا زيات کانسونېنټونه په يوه سيلاب کي متصل سره راسي او دوی په منځ کي واول نه وي کلسټر (cluster) يې بولي. لکه په پردی کي (پ) او (ر) او په آزموينت کي (ښ) او (ت).

واول (vowel) هغه آوازته وايي چه د هغه دادا کولو په وخت کي د صوتي غړو ترمنځ داسي تماس نه پېښېږي چه د هوا په جريان کي انسداد او بندش واقع سي، خو د ژبې او شونډو د مختلفو حرکاتو له امله د خولې داخلي برخه بېل بېل شکلونه پيداکوي چه په دې توګه واولونه يوله بله بېل منځ کي توپير پيداکوي لکه په لاس، ډېر او سوړ کي د (ا، ې، و) آوازونه.

د پښتو کانسونېنټونه او واولونه په لاندي ډول دي:

الف : کانسونینټونه :

g	ګ	ž	ژ	dz	ځ	b	ب
l	ل	ẓ	ږ	x	خ	p	پ
m	م	s	س	d	د	t	ت
n	ن	š	ش	ḍ	ډ	ṭ	ټ
ṇ	ڼ	ṣ	ښ	r	ر	j	ج
h	ه	ġ	غ	ṛ	ړ	č	چ
		k	ک	z	ز	ts	څ

ځیني عربي کلمې په پښتوکي استعمالیږي . دغه عربي کلمې ځیني داسي عربي آوازونه لري چه په پښتوکي نسته . نوهرکله چه دا عربي آوازونه په پښتوکي تلفظ کیږي په عمومي ډول په هغو پښتو آوازونوسره تبدیلیږي چه دغو عربي آوازونو ته نزدېوالی ولري . لکه ف>پ ، ق>ک یاخ ، ث>س اوداسی نور ....
نوموړي عربي آوازونه دادي :
ث s̱ ، ح ẖ ، ذ ẕ ، ص ṣ ، ض ẓ ، ط ṯ ، ظ ẕ ، ع ʔ ، ...
ف f ، او ق q .

په ځینو ژبوکي ځیني آوازونه دي چه کله کله دکانسونینټ اوکله کله دواول په ډول اداکیږي . په پښتوکي دوه آوازونه دي چه کله کله دهجا هسته تشکیلوي اود واول په توګه ښرګندیږي ، خوځیني وخت دهجا هسته نه تشکیلوي اودکانسونینټ په

ډول اداکیږي . نوموړي دوه آوازونه دادي :

و (W) : لکه په (کنډو = Kandáw) او (ولور = walwár) کې .

ی (Y) : لکه په (یخې = yaxáy) او (آګی = agáy) کې .

ب : واولونه Vowels

و	(o)	: لکه په	(نور = nor) او (پوړ = por)	کې .
ُ	(u)	: لکه په	(پل = pul) او (سوړ = sur)	کې .
و	(ū)	: لکه په	(نورو = nūru) او (تورو = tūru)	کې لوموړي واوونه.[1]
ي	(i)	: لکه په	(ځیر = dzir) او (پیر = pir)	کې .
ي	(ī)	: لکه په	(کیږي = kīzi)	کې لوموړي (ي)[2]
ې	(e)	: لکه په	(ډېر = der) او (شمېر = šmer)	کې .
زورکی	(ə)	: لکه په	(زړه = zṛə) او (لېوه = lewə)	کې .
ا یا زور	(a)	: لکه په	(اړخ = aṛx) او (سر = sar)	کې .
آ	(ā)	: لکه په	(کار = kār) او (آس = ās)	کې .

دادی اوس به د پښتو یو متن دکندهار ، بل متن دننګرهار او یو بل متن د پېښور په لهجو دنوموړو سیمبولونو په واسطه دنمونې په توګه ولیکو . دمخه تردې چه نوموړي متنونه ولیکو باید ووایو سي چه دخپږ (stress) راوړل اونه راوړل او بدلون ندیوازې په پښتو بلکه دنړۍ په ډېرو ژبو کې دکلمو ومعنی ته تغییر ورکوي . مثلاً په (پرېوتم او کېښېنستم)

(۱) : په نوموړو کلمو کې داسې (و = ū) دکندهار په لهجه کې راځي .
(۲) په نوموړې کلمه کې داسې (ی = ī) دکندهار په لهجه کې راځي .

کي که خج پر لو مړی سیلاب باندي راسي يوه معنی لري او که د پای پر سیلاب باندي راسي بله معنی ورکوي . نو ځکه په لاندي متنونو کي د خج رعایت هم کوو او هغه د یوې داسي علامې (´) په ډول د سیلابونو پر سر باندي ایږدو . دا هم بایډ ووېل سي چه دا متنونه ځکه چي د لیک له مخې لیکل سوي دي نو ممکن په ځینو ځایونو کي د لهجې پوره نمایندګي ونه کړای سي .

د کندهار لهجه
د ښاغلی بېښوا په قلم

يوازي پښتو

دا لوست په يوازي پښتو لیکم ، چه د بلې ژبې یو توری پکښې نسته . هوکې ! د ژبې ښه والی هم دغه دی چه هره ژبه ښايي د ومره اړته وي ، چه د ژبي خښتن هر راز د زړه وینا په خپله ژبه وېلای سي . که څه هم ژبي یو د بله ومرستي ته سره اړې دي او يوازي کومه ژبه بشپړه نه لیدله کیږي ، بیا هم ځیني ژبی له خپله ځانه دوند وینا وي او توري لري چه خښتن يې مړني وي نو په لږ زیار د پردوله اړې څخه وزي . د عربو ژبه هغه ژبه ده چه د نړۍ د ژوندیو او لویو ژبو څخه بلله کیږي . خوسره له دغه هم ځیني پردي توري پکښې سته چه د دغې ژبې يو ها نو راښوولي دي . دغسي هم دا وسنی ژوندۍ نړۍ لوړي ژبي لکه انګریزي او فرانسوي يا نوري ژبی پردي لاتیني يا يوناني توري پخپل منځ کښی لري . پا رسو هم يوه خونړه

ژبه ده چه دا زرکاله راهیسې د مېړنیو مشرانو تر سیوري لاندې پې روزنه کېږي.
خوسره له دې د ونه روزنې هم ولیوازې پارسولیکلو ته بېچ نه لیدل کېږي ، او ډېره
به دړنه وي چه یوازې پارسو ولیکله شي ، هر ومرو به وعربي ژبې ته اړ شوا وکه نه
یوه لیکه یا دوې دړې لیکي به په زیار ولیکلي سي .

له سبه مرغه زموږ پښتو ژبه ډېره اړته ده . موږ که لږ څه زیار وکاږو ، نو په خپله ژبه به هر څه په یوازې پښتو ولیکو . که څه هم موږ اړندیو چه هر ومرو به یوازې پښتو ولیکو . د نړۍ ټولې ژبې یوه د بلې په مرسته بشپړه کېږي ، خو بیا هم دا د ژبې سبه والی دی چه یوه ژبه دونې اړته وي او-
دومره توري ولري چه د بلې ژبې له اړې څخه ووزي . دا څرګنده ده چه زموږ پښتو ژبه د هر څه د پاره بېل بېل توري لري او د لویو غرو په لمنو کښې د سپینو پښتنو په زړو کښې ښخ دي . که څوک پلټنه پسې وکړي ، ډېرې وینا وي او ډېر توري به ومومي چه اوس نشته یا موږ ته څرګند نه دي .

— د نوموړي مضمون فونیمیکي بڼه —

yawā́zi paṣtó

dá lwə́st pə yawā́zi paṣtó likə́m či də bə́li žə́bi yáw ṭórəy pəkṣi nə́stə. hóke! də žə́bi ṣəwā́ləy həm dagá [dayu] či hára žə́bə ṣā́yi dúmrə árta wi či də žə́bi tsaṣtán

har rāz də zṛə́ waynā́ pə xpálə žə́bə wayə́lāy si. ka tsə həm žábi yaw də balə wə mrásti tə sara áṛi di aw yawā́zi kuma žába bášpəṛə ná lidalə kī́ẓi, byā́ həm dzíni žábi lə xpálə dzā́na donə waynā́wi aw tū́ri larí či tsaṣtán ye maṛanáy wi, no pə ləẓ zyā́r də pradó lə aṛáy tsəxə wázi.

də ʔarábu žába hága žába də či də naṛəy də žwandáyu aw lwáṛu žábu tsaxə baláĺə kī́ẓi. xu sará lə daga həm dzíni pradí tū́ri pakṣi stá či də dági žábi pohā́nu rāṣowəli di. dagási həm də osanáy žwandáy naṛay lwáṛi žábi lákə angrezí aw farā́nsawí yā nū́ri žábi pradí lāteni yā yonā́ní tū́ri pə xpál mándz kṣi lərí. pā́ṛsó həm yawa xwaẓá žába də či dā zər kā́lə rāhísi də meṛənáyu məšarā́nu tər syóri lā́ndi ye rozánə kī́ẓi. xu sará lə de dónə rozáni həm wə yawā́zi pā́ṛso ʔikálu tə bič nə lidəl kī́ẓi, aw ḍérə bə draná wi či yawā́zi pā́ṛsó walikələ si. harú marú bə wə ʔarabí žábi tə aṛ su aw kə nə yawá líkə yā dwe dre líki bə pə ḍer zyā́r walikəli si.

lə ṣə márgə zmúẓ paṣtó žába ḍerə árta də. muẓ kə láẓ tsə zyā́r wákā́zu, no pə xpálə žəbə bə har tsə pə yawā́zi paṣtó wáliku. ka tsə həm muẓ aṛ nə yu či harú marú

ba yawā́zi paṣtó likú. da naṛay ṭóli žábi yawa da báli pa — mrasta baṣ̌paṛa Kiẓi, xu byā́ ham dā da žabi ṣawā́lay day či yawa žába dóni árta wi aw dúmra tū́ri wálari či da báli žábi la aṛay tsaxa wawzi. dā tsargánda da či zmúẓ paṣto žaba da har tsa dapāra bel bel tū́ri lari aw da lū́yu gṛó pa lamánu kṣi da spínu paṣtanó pa zṛó kṣi ṣax di. Ka tsók palaṭána pasi wákṛi, ḍéri waynā́wi aw ḍer tū́ri ba wámumi či os násta yá muẓ ta tsargánd ná di.

دننگرهار لهجه — دښاغلی الفت په قلم

دکوم ځای دی ؟

یوکوربي دلته دی ، بل په کابل کي ، بل په یو بل ځای کي . څه ځمکه په کوهدامن کي لري ، څه په بغلان کي، څه په یو بل ځای کي . نغدي روپۍ يې په رشوتونو دلته پیدا کړي ، مګر ګټه وړ باندې نوړ بانکونه کوي په یو بل ځای کي . نو وایه چه دی دکوم ځای دی ؟

مینه يې له دې خلکو سره نشته ، او دنورو ملکونو خلک ورته ډېر ګران دي . ددې ځای ژبه يې نزده او په پردیو ژبو افتخار کوي . ددې وطن له شعر او موسیقی نه خوند نه اخلي او دخارجي موزیک په صفت مړېږي نه . مونږ ته په نخوت او نفرت ګوري او دپردیو مستخدمینو په مقابل کي ډېره تواضع کوي.

ته ووایه چه دی دکوم ځای دی ؟

دی دهیڅ ځای نه دی ، ځکه چه هرځای دده دی او سړی وړته هرځایي ویلی شي . هو ! داهغه مرغه دی چه څلور فصلونه په څلورو مملکتونو کي تېروي او وطن نه لري . وطن نه پېژني ، دیوه وطن په هواکي نه الوزي او د وطن سړي او تودې نه شي تېرولی .

داهغه عیاش دی چه بې له عیش وراحت نه نوڅه نه پېژني او له وطن سره هیڅ مینه او علاقه نلري .

مونږ هغه کسان ددې وطن بللی شو چه دوطن په کالوا و بوټو سر ورکوي او په سختو ورځو کې دوطن په کار پرېږي . که څه هم پوله او ښتی نلري ، او په زړه وکوډلو او جونګړو کي اوسي .

هو ! زما په عقیده دا وطن دهغه چا نه دی چه ددېرو ځمکو قبالې يې اخیستی دي . بلکه دهغه چا دی چه دوطن مینه یې په زړه کې دده او له وطن سره علاقه لري .

د نوموړي مضمون فونیمیکی بڼه

da Kúm dzāy day?

yaw Kor ye dálta day, bəl pa Kābul Ke, bəl pa yaw bəl dzáy Ke. tsa dzmáka pa Kadāmán Ke larí, tsə pa Bəglán Ke, tsə́ pa yaw bál dzā́y Ke. nágde rupáy ye pa rišwatúno dálta paydā́

Kṛe , mágar gáṭa wərbā́nde nor bānKúna Kawí pa yaw bəl dzā́y Ke. tə wáwāya či day da Kúm dzā́y day ?

mína ye la de xálKo sara nášta, aw da nóro mulKúno xálK wərta ḍer grā́n di. da de dzā́y žəba ye názda aw pa pradáyo žábo iftixā́r Kawí. da de watán la šer aw mosiqí na xwánd na áxli aw da xāriji mozíK pa sifát maṛézi na. múnẓ tapa naxwát aw nafrát góri aw da pradáyo mustaxdimíno pa moqābil Ke ḍéra tawāzó Kawí.

tə wáwāya či day da Kum dzā́y day ?

day da héts dzā́y na day, dzáka či hár dzāy da da day aw saṛay wərta hardzāyí wayálay ši. ho! dā́ haga margá day či tsalór faslúna pa tsalóro mamlaKatúno Ke terawí aw watán nálari. watán na péžani, da yawá watán pa hawā́ Ke na álwezi aw da watán saṛé aw tawdé náši terawálay.

dā háǵa ayā́š day či bé la áyš u rāhát na nór tsə na péžani aw la watán sara héts mína aw aṭāqá nálari. munẓ haga Kasā́n da dé watán baṭálay šu či da watán pa Kā́ṇo aw búṭo sár warKawí aw pa sə́xto wrádzo Ke da watan paKā-réẓi , Ka tsá ham púla aw paṭáy nalari , aw pa zaṛó Koḍálo aw

jongáro ke ósi.

ho! zmā́ pə aqidá dā watán də haqə čā nə day či da déro dzmáko qabālé ye axíste di. bálke də haqə čā day či də watán mína ye pə zrə ke da aw lə watán saraatəqá lari.

دپېښور لهجه :

دسَرَوتعویذ (۱)

یوه شپه شمروز یوخواجرتي قاتلان دجمیلې په کور ورخطاکړل . ډاکه پرېوته . صابره او جمیله دواړه په کښې مړې شوې . شمروز دخپلې وربرې اودبوډۍ په مرګ دمکر ډېر ویرا وژړا اوکړه . پولیس خپل تفتیش کښې ډېر په اخلاص سره کار اوکړو ، ولې هیڅ هم دریښتیا وشهادت تعغاړه نه کېښودو . اونتیجه دا شوه چه شمروز په یوخو ورځو کښې دخپل مشر ورور په خانه کېناستو . خود ناصر په بېچ کېدو یې په زړه کې غټه بوغمه پاتې شوه . په خوا اوشا کلو کښې یې ډېر کوشش ورپسې اوکړو ، ولې هیڅ پته یې اونه لګېده . ماشوم ناصر دخپل وطن نه ډېر لرې یو لوی ښار ته اوړ سېدو . یوه شپه چه ډېر ستړی شو ، نو چرته په یوه باغیچه کښې دیو بینچ دپاسه اوده شو . دا باغیچه دلوی کاروباري تاجر په کور کښې وه . سحر وختي چه دکور مالک سېټ رحمان دسېل دپاره بهر تلو ، نو په باغیچه کښې

---

(۱) : دا مضمون دښاغلي رشیدعلي دهقان اثر او دښاغلي جهان زیب نیاز پېښوری لهجه ده .

یې د خپل کور نه خطا شوې ماشوم اولید وچه لاهغه شان بې غمه اوده پروت وه . بنګلي ته لاړ او سره د خپل تېره بېرته هغې ځای ته راغلو چرته چه هغه ـ ماشوم لاهغه شان اوده وه .

وايي چه د دې سپټ يو زوی وه چه د بېرسنګلی وه او هم لکه د دې ماشوم وه . دوی ته خپل مړ شوی زوی وریاد شو ، د دواړو په سترګو کښې اوښکې وې . دواړه ساه نیولې د ماشوم په خوا کښې غلي ولاړ وو چه په دې کښې ناصر هم له خوبه بېدار شو . او تر او تر یې کتل او بیا په رتو رتو په ژړا شو .
د سپټ تېر ناصر خپلې سینې ته جخت کړو .
دواړو ژړل ، خو دواړه نه پوهېدل چه د دوی د ژړا وجه څه ده . سپټ رحمان ناصر په غېږه کښې اوچت کړ او سره د خپل تېره کمرې ته لاړل .

د نوموړی مضمون فونیمیکی بڼه

da sró t̄āwíz

yawá špá Šamróz yaw so ujratí qātilā́n da Jamilé pa kor warxatā́ kṛəl. ḍāká préwata. sābirá aw Jamilá dwā́ṛa paké mṛé šwe. Šamróz da xpā́le wreré aw da buḍé pa márg da məkər ḍér wir aw jaṛā́ ókṛa. pulís xpāl taftíš ke ḍér pa ixlā́s sara kā́r ókṛo. wā́le hécā hum da

rištiáo šahādát ta gā́ṛa nə́ Kexoda. aw natijá dā́ šwač Šamróz pa yaw só wrádzo Ke da xpā́l máṙər wrór pa xāné Kénāsto. xo da Nāsə́r pa bač Kedó ye pa zṛə Ke gā́ṭa bogmá pā́te šwá. pa xwā́ u šā Kálo Ke ye ḍér Košíš wárpase óKṛo, wále hés páta ye onálageda. māšúm Nā́sər da xpā́l watán na ḍer lā́re yaw lwé xār ta órasedo. yawá špá či ḍer stə́ṛe šo. no čárta pa yawa bāgičá Ke da yaw binč da pā́sa odə́ šo. dā bāgičá da lwé Kārubārí tājír pa Kór Ke wá. sahár waxti če da Kor mālík séṭ Rahmā́n da sél da pā́ra bahár tló, no pa bāgiča Ke ye da xpal Kor na xatā́ šəwe māšúm ólido, če lā hága šān begáma udə prot o. banglé ta lā́ṛo aw sará da xpā́l ṭabára byérta hage zé ta rā́glo čárta če haga māšúm lā hága šān udə́ o.

wā́yi če da dé seṭ yaw zwé wo, če ḍér xKúle o aw hum láKa da dé māšúm wo. dwi ta xpā́l maṛ šáwe zwé waryā́d šo, da dwā́ṛo pa stə́rgo Ke úxKe we. dwā́ṛa sāniwáli da māšúm pa xwā́ Ke gā́li waṭā́ṛ wu, če pə de Ke Nāsə́r húm la xóba bedā́r šo. awtár awtár ye Katə́l, aw byā́ pa rā́ṭo rā́ṭo pa jaṛā́ šo. da seṭ ṭabár Nāsə́r xpale siné ta júxt Kṛo. dwā́ṛo jaṛə́l, xo dwā́ṛa nə́ poedā́l če da dwí da jaṛā́ wája sə́ da. seṭ

Rahmā́n Nāsər pa gega Ke učát Kṛo, aw sará da xpə̄l ṭabára Kamré ta lā́ṛəl.

فونیتیکس او فونیمیکس

ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر یو خاص نظم او سیستم لاندې په خبرو کې استعمالیږي . دا آوازونه په خوله ، پزه او ستوني کې اداکیږي او بیا له هغوی څخه کلمې او جملې جوړیږي چه په دې توګه انسانان یو له بله د هغوی په واسطه خپل مطالب سره اداکوي . که څوک وغواړي چه یوه داسې ژبه مطالعه کړي چه دده نه وي زده نو دی مجبور دی چه تر ټولو دمخه د هغې ژبې آوازونه مطالعه کړي . د انسان په صوتي غړو کې یو څو محدود غړي دي چه د آوازونو د اداکولو په وخت کې ښوري او حرکت کوي . که سړی د نومو ړو ښوریدونکو صوتي غړو په بېلو بېلو حرکتونو کې مشق او تمرین وکړي او د هغوی د حرکتونو په اجراکولو کې چه د آوازونو د اداکولو په وخت کې اجراکیږي پوره مهارت او استعداد پیدا کړي ، نو دی کولای شي چه د هرې ژبې بېل بېل آوازونه اداکړي . دا ځکه چه د ټولو ژبو آوازونه د دغو ښوریدونکو صوتي غړو د حرکاتو په واسطه چه د نه ښوریدونکو صوتي غړو سره یو ځای کیږي ، اداکیږي .

که سړی داسې یو فارمول را وباسي چه د هغه فارمول له مخې د ښوریدونکي صوتي غړي حرکت او د هغه رابطه له نه ښوریدونکي صوتي

غږي سره وښوول سي نوسرې به وکولای سي چه دیولړ دغسي فارمولونو په واسطه دیوې ژبې آوازونه وښيي . او فونیټیکي الفبا هم په حقیقت کي د دغسي فارمولونو یوه مجموعه ده . د مثال په توګه د "ب" سیمبول د سرو حرکت ښيي چه هوا ولوړتي خواته پوري وهي . دغه هوا هرکله چه له ستوني څخه وخولې ته راوزي رغېږمزي رلوېي . نوموړی سیمبول (ب) دا هم ښيي چه د هوا د جریان په وخت کي د پزې لار تړلې وي او هوا د خولې له لارې جریان پیدا کوي ، خو د شونډانو د یوځای کېدو په واسطه یوځل بندش پیدا کوي او وروسته ناڅاپه له خولې څخه وزي .

له نوموړي بیانه څخه ښکاري چه هغه آوازونه چه په خبرو کې استعمالېږي د هوا د جریان او د صوتي غړو د حرکاتو او د هغوی دیوځای کېدو څخه پیدا کېږي ، چه دا ټول د فونیټیکس (Phonetics) موضوع تشکیلوي .

په فونیټیکس کي آوازونه په دوه ډوله سره مطالعه کېږي:
یو دا چه آوازونه د ښوریدو ونکو صوتي غړو د حرکاتو او دنه ښوړېدونکو صوتي غړو سره د هغوی د یوځای کېدو په ترڅ کي مطالعه سي . د فونیټیکس دا برخه آرټیکولیټوري فونیټیکس (Articulatory Phonetics) بولي . بل دا چه آوازونه د آوازونو د امواجو له مخي چه وروسته تر هغه چه د صوتي غړو په واسطه اداشي او له خولې څخه راووزي مطالعه سي . د فونیټیکس دا برخه اکوسټیک - فونیټیکس (Acoustic phonetics) بلله کېږي .

فونیمیکس د ژبپوهنې هغه برخه ده چه په هغه کې دفونیمونو څخه بحث کیږي . په فونیمیکس کې فونیمونه او د هغوی تجزیه او دسته بندي تر څیړني لاندې نیول کیږي .

فونیتیکس او فونیمیکس د ژبپوهنې دوې څانګې دي چه په هغوی کې د ژبې آوازونه مطالعه کیږي . نو ددې له امله دوی یوله بله سره نږدې اړیکې لري . مګرڅکه چه په فونیتیکس کې د آوازونو یو اړخ او په فونیمیکس کې د آوازونو بل اړخ تر څیړنې لاندې نیول کیږي نو ښایي چه دا دوې څانګې یوله بله بېلې سره وساتل شي او د هغوی موضوعات یوله بله سره ګډ نشي .

په فونیتیکس کې آوازونه د صوتي غړو د یوځای کېدو او د هغوی د حرکاتو له مخې چه د نوموړو آوازونو د تولید په وخت کې اجرا کیږي په ډېر دقیق ډول سره مطالعه کیږي او د هر آواز له پاره یو داسې سیمبول ټاکل کیږي چه یوازې هماغه آواز وښیي . د غښې سیمبولونه د فونیتیکې الفبا په نامه سره یادیږي. مګر په فونیمیکس کې ممکن یو سیمبول متعدد آوازونه چه ټول د یوه آواز غړي وي وښیي . مثلاً که په کومه ژبه کې یو فونیم څوالوفونه ولري (د فونیم بحث وګوری) په فونیتیکس کې د نوموړي فونیم هر الوفون د یو بېل سیمبول په واسطه ښوول کیږي. مګر په فونیمیکس کې د نوموړي فونیم د ټولو الوفونو لپاره یوازې یو سیمبول استعمالیږي او دغه فونیمیکي سیمبولونه دي چه د یوې ژبې الفبا تشکیلوي . د مثال په توګه د پند او توپ . پ ګانې چه لومړی (پ) نفسي او وروستی (پ) بې نفسه (پ) ده ـــ (د فونیم بحث وګوری) د فونیتیکي الفبا له مخې ممکن په دې ډول سره ولیکل شي :

پند = pʰand ، توپ = top' . په نوموړو کلمو کي چه نوموړي دوې
پ ګاني یو فونیم تشکیلوي او دواړه دیوه فونیم الوفونونه بلل کیږي ، د هر یوه له
پاره بېل بېل سیمبول راغلی دی . مګر د فونیمیکي الفباله مخې ځکه چه نوموړي دواړي
پ ګانې دیوه فونیم غړي دي او یو فونیم تشکیلوي نو یوازې دیوه سیمبول (P)
په واسطه ټول الوفونونه ښوول کیږي او نوموړي کلمې په دې توګه لیکلي کیږي:
پند = pand ، توپ top .

فونیم (phoneme)

که د ژبې آوازونه په ډېر دقیق ډول تر غور لاندې ونیسو ، له داسې آوازونو
سره مخامخ کیږو چه هغه یو آواز په بېلو بېلو ځایونو کي په بېلو بېلو ډولونو سره ادا
کیږي . د مثال په توګه د (پ) آواز د (پند) یا (پل) په کلمو کي دغسې نه
اداکیږي لکه د (توپ) یا (چپ) په کلمو کي . ځکه چه د لومړیو دوو کلمو د (پ) د
اداکولو په وخت کي له (پ) سره یوڅه هوا په شدت سره را وځي او په دې ډول یو
نفسي آواز (aspirated sound) ځني جوړیږي . مګر د وروستیو دوو کلمو
د (پ) د اداکولو په وخت کي د هوا جریان په دوني شدت سره نه راوزي چه یو
نفسي آواز ځني جوړ سي . دا حقیقت به هغلته په ښه ډول څرګند سي چه
دیوه کاغذ پاڼه وخولې ته نزدې ونیسو یو ځل لومړی دوې کلمې (پند او پل) او
بیا دوهمي دوې کلمې (توپ او چپ) تلفظ کړو . په دې توګه به ښکاره سي چه د-

لومړيو کلمو د (پ) د اداکولو په وخت کي د کاغذ پاڼه د هوا د جريان څخه
ځکه چه شدت لري متأثره کيږي، او ښوري. مګر د وروستنيو کلمو د (پ) د
اداکولو په وخت کي ځکه چه د هوا جريان بنديږي نو کاغذ هم نه متاثره کيږي
او نه يې سي ښوروﻻی. د غه رنګه (د) يوانسداديږغن آواز دی چه د هغه
د اداکولو په وخت کي ږغيزمزي رپيږي او د دغه آواز د ږغنتوب سبب ګرځي.
مګر په داسي کلمو کي لکه (دود) يا (درد) لومړي دالونه چه د دغو کلمو په سرکي
راغلي دي هماغسي نه اداکيږي لکه د نوموړو کلمو وروستني دالونه. يعني لومړي
دالونه ډېر ږغن (voiced) دی او وروستني دالونه لږ ږغن دي. په
انګريزي کی (S) چه د ځينو مفرد و نومونو په پای کي راسي جمع ځني جوړيږي
مګر تلفظ يې يو ډول ندی. د مثال په توګه (S) په داسي کلمو کي لکه : (books)
يا (lips) په (س) سره اداکيږي، خو په داسي کلمو کي لکه (eggs) يا (hands)
په (ز) سره تلفظ کيږي.
د پښتو د لومړي مثاله څخه ښکاريږي چه که په پښتو
ژبه کي (پ) د کلمي په سر کي راسي او حرکت ولري (وروسته يې واول راغلی
وي) نفسي آواز ځني جوړيږي او که په پای کي راسي بې نفسه آواز ځني
جوړيږي. دغه رنګه د پښتو له دوهم مثال څخه ښکاريږي چه که دال د
کلمي په سر کي تر واول د مخه راسي ږغنتوب يې ډېر وي او که په پای کي
راسي ږغنتوب يې لږ وي. او د انګريزي ژبي په مثال کی د books او lips په
کلمو کي ځکه چه (S) په بې ږغه آوازونو (K او P) پسي راغلی دی نو

بې ږغه (voiceless) یعنی په (س) سره تلفظ کیږي او د hands او eggs په کلموکې ځکه چه (S) په ږغنو آوازونو (d او g) پسې راغلی دی نو بې ږغن یعنی په (ز) سره تلفظ کیږي[1].

له پورتنی بیانه څخه یو بل تکی هم څرګندیږي ،

هغه دا چه آوازونه په یوه ژبه کې کله کله د موقعیت له امله توپیر پیدا کوي او کله بیا د خپل د مخنی یا وروستني محیط څخه متأثره کیږي . او ځکه چه د نړۍ ژبې د ساختمان او آوازونو له امله یوله بله سره توپیر لري نو هغه عوامل چه د هغوی پر آوازونو باندې تأثیر کوي هم توپیر لري او یوله بله سره بېل وي . دغه آوازونه چه په حقیقت کې یو آواز وي مګر د ځینو عواملو په نسبت کله یو ډول او کله بل ډول تلفظ کیږي د ژبپوهنې علما (د ژبې د عناصرو د استعمال مشخصوالی = complementary distribution) اصطلاح ورته راوړي . مثلاً په پورتنیو مثالونو کې په لومړی مثال کې نفسی (پ) او بې نفسه (پ) د استعمال مشخص ځایونه لري . یا په بل عبارت په هغه ځای کې چه نفسی (پ) راځي بې نفسه (پ) نسي راتلای ، او په هغه ځای کې چه بې نفسه (پ) راځي نفسي (پ) نسي راتلای یعنې په پښتو کې د کلمې په سر کې تر واول د مخه همیشه نفسي او د کلمې په پای کې همیشه بې نفسه (پ) راځي .

له پورتني بیان څخه یو بل مطلب هم لاس ته راځي او

---

(۱) : دا هم باید وویل سي چه نوموړي تیجې موږ یوازې د نوموړو مثالونو له مخې واخیستلې .

هغه دادی چه آواز (فونیم) یو واحد شی ندی بلکه اکثره آوازونه د آوازونو مجموعه (sound unit) ده . یعنی څو ډوله آوازونه سره یوځای کیږي او بیا یو - آواز څني جوړیږي چه ودغه یوه آوازته په ژبپوهنه کي فونیم (phoneme) وایي . او د فونیم و هرغړي ته الوفون (allophone) وایي . مثلاً په لومړي مثال کي د پند (پ) یو ډول او د توپ (پ) بل ډول آواز دی . دا دواړه آوازونه یوځای یو فونیم تشکیلوي خو په بېل ډول بیا هریوه ته الوفون وایي . نو په دې توګه ویلای سو چه په پښتو کي د (پ) فونیم دوه الوفونه لري . یو نفسی (پ) او بل بې نفسه (پ) . په یاد لری چه نوموړې نتیجه موږ یوازي د نوموړو دوو مثالونو په اساس اخیستې ده او که زیات تحقیق وسي ممکن په پښتو کي د (پ) فونیم نور الوفونونه هم ولري .

morpheme مورفیم

د مورفیم تعریف د ژبپوهني د علماو ولخوا په بېلو بېلو ډولونو سره سوی دی . که د مورفیم د تعریف له جزئیاتو څخه سترګي پټې کړو نو دیوې ژبې په خبرو کي بیخي کوچني صوتي واحد چه معنی ولري مورفیم بلل کیږي . د مثال په توګه دا خبره وګورئ : زه راغلم چه د خلکو نېکی اداکړم = (zərāglamčidəxalkunekiadā - -Krəm) په پورتنۍ خبره کي هغه بیخي کوچنی صوتي واحدونه چه معنی لري په لاندي ډول سره بېلولای سو :

1.	zə	زه	من	5.	či	چه	که	10.	i	ي	لاحقهٔ رسمي
2.	rā	را	طرف متکلم	6.	də	د	اضافت	11.	adā	ادا	ادا
3.	gl	غل	حرکت کردن	7.	xalk	خلک	مردم	12.	kṛ	کړ	فعل کردن
4.	əm	م	واحد متکلم	8.	u	و	لاحقهٔ حالت غیرصلي	13.	əm	م	واحد متکلم
				9.	nek	نیک	خوب				

دپورتنۍ خبري مورفیمونه که په غور سره وګورو د موقعیت او ځینو نورو خصوصیتونوله امله سره یوشی ندي اوله بله سره توپیر لري . مثلاً دریم، اووم اونهم داسي مورفیمونه دي چه د ریښې حیثیت لري او که نور مورفیمونه پوري ونښلي هم دوی خپل اصلیت او مرکزیت له لاسه نه ورکوي . دغسي مورفیم ته ریښه وايي . هغه مورفیمونه چه په ریښه پوري نښلي پیوندونه (affixes) بلل کیږي. لکه په راغلم = rāglam کی (را = rā او م = əm) اوپه نیکي = neKi کی (ي = i). پیوندونه هم پرخپلو دولو باندي وېشل کیږي . یوهغه پیوندونه دي چه د ریښو (roots) په سرکي راځي . لکه په راغلم کي د (را = rā) پیوند چه وداسي پیوندونوته سابقه (prefix) وايي . او بل هغه پیوندونه دي چه په ریښه پسي وروسته راځي لکه په راغلم = rāgləm کی (م = əm) اوپه خلکو = xalKu کی (و = u) . وداسي پیوندونوته لاحقه (suffix) وايي.

پیوند کله صرفي اوکله اشتقاقي وي . که چیری کوم پیوند دکلام داجزاوو له امله دکلمې په ماهیت کي بدلون راولي اشتقاقي

پیوند (derivational affix) ورته وايي. لکه په ننبکي کې چه (ننبک) صفت دی او (ي) يوه لاحقه ده چه له (ننبک) سره يوځای سوې ده او له نوموړي صفت څخه يې اسم جوړ کړی دی. نو ځکه (ي) اشتقاقي پیوند بلل کيږي. که چيرې کوم پیوند د کلمې وماهيت ته تغيير ورنکړي لکه په کښېنم، کښېنو او کښېني) کې د (م، و، ي) پیوندونه چه د کلمې وماهيت (فعل) ته تغيير نه ورکوي بلکه يوازې د شخص له مخې د فعل معنی ته تغيير ورکوي. داسې پیوندونو ته صرفي پیوندونه (inflectional affixes) وايي. که صرفي پیوندونه له يوې کلمې څخه وايستل سي هر څه چه پاته سي و هغه ته تنه (stem) وايي. مثلاً د (دودونه او ماشومان) په کلمو کې (ونه او آن) صرفي پیوندونه دي چه که دغه صرفي پیوندونه له نوموړو کلمو څخه وباسو، په لومړۍ کلمه کې (دود) او په دوهمه کلمه کې (ماشوم) د تنو په حيث پاتيږي. مګر د (اړتياوي) په کلمه کې (اړتيا) تنه بلله کيږي. ځکه چه په نوموړې کلمه کې (اړ) ريښه، (تيا) اشتقاقي پیوند او (و، ي) صرفي پیوندونه دي، هر کله چه صرفي پیوندونه (و، ي) ځنې وايستل سي ريښه او اشتقاقي پیوند (اړتيا) د تنې په حيث پاتيږي. د ريښې او تنې توپير دادی چه که له يوې کلمې څخه ټول پیوندونه وايستل سي څه چه پاته سي هغه ريښه ده او که يوازې صرفي پیوندونه ځنې وايستل سي څه چه پاته سي هغه تنه ده. نو ځکه ريښه (بيله ځينو استثنا آتو څخه) يو واحد مورفيم وي، مګر تنه کله کله واحد مورفيم وي لکه (دود) يا (ماشوم) او کله بيا د مورفيمونو له ترکيب څخه جوړه سوې وي، لکه (اړتيا). بل داچه يو مورفيم کيدای سي چه هم ريښه او هم تنه

وي لکه (دود) یا (ماشوم) د (دودونه او ماشومان) په کلموکي چه هم
ریښه او هم تنه ورته ویل کیږي.

په ځینو ژبو کي یو بل ډول پیوند هم پیښیږي چه و هغه ته منځینه (infix) وایي. هر مورفیم چه په بل مورفیم ننوځي ورغه ننوتلي مورفیم ته منځینه وایي. مثلاً د کویلیت (Quileute) په ژبه کي هاکت (hok^{w}at') وسپین سړي ته وایي او هاڅکت (ho¢k^{w}at') یې جمع ده (سپین خلک). په نوموړي کلمه کی ¢ یو مورفیم دی چه د جمع معنی لري او منځینه بلله کیږي، ځکه چه د هاکت (hok^{w}at') په مورفیم ورننوتلی دی.

په انګریزي کي (S) چه د ځینو واحد ونومونو په پای کي راسي د جمع معنی ورکوي، خو د محیط د تأثیر له امله یې تلفظ په یوه حال نه پاتېږي او د مخني محیط په واسطه یې تلفظ اوړي. یعنی که وروسته تر ږغن (voiced) آواز واقع سي دی هم ورسره ږغن سي او که وروسته تر بې ږغه (voiceless) آواز راسي بې ږغه اداکیږي، او که وروسته تر داسي آوازونو واقع سي لکه (S) یا (Z) په (iz) سره تلفظ کیږي. لکه په دې لاندي مثالونو کي:

buK(booK) + s > buKs   rod(road) + s > rodz   roz(rose) + s > roziz   bas(bus) + s > basiz.

په نوموړو مثالونو کي څرګندېږي چه د محیط د تأثیر له امله په انګریزي کي (S) چه د جمع معنی ورکوي کله کله د (S) او کله کله

د (z) او ځينې وخت د (iz) په بڼه ځان ښکاره کوي. دغه رنګه په پښتو کې د (ستا = از تو) او (زما = از من) په کلموکې (س) او (ز) دواړه يوه سابقه ده چه د ملکيت (از) معنى لري. نوموړې سابقه په (ستا) کې ځکه په (س) سره تلفظ کيږي چه تر يوې بې غږه آواز (ت) د مخه راغلې ده او په (زما) کې ځکه په (ز) سره اداکيږي چه تر بې غږ آواز (م) د مخه راغلې ده.

نود غسې مورفيم چه يوه معنى ولري او د محيط، موقعيت يا داسې نورو عواملو په وجه کله يو ډول او کله بل ډول تلفظ کيږي ټول يو صوتي واحد تشکيلوي او يو مورفيم ورته ويل کيږي. د مورفيم وړو غړي ته الومورف (allomorph) وايي. مثلاً د پورتنيو مثالو نوله مخې ويلای سو چه دانګريزې د جمع نوموړې مورفيم درې الومورفونه لري: (s)، (z) او (iz). او د پښتو هغه مورفيم چه د ملکيت معنى ورکوي د وه الومورفونه لري: (س) او (ز).

يو صوتي واحد که دوې يا زياتې معناګانې ولري، نو د هغه د معناګانو د شمېر په مطابق هغومره مورفيمونه ځني جوړيږي. لکه په پښتو کې (تور = tor) د (سياه) په معنى يو مورفيم، د (تهمت) په معنى بل مورفيم او د (جال) په معنى يو بل مورفيم دی. دغه رنګه (ي = i) په (نېکي = neki) کې يو مورفيم او په (راځي = rādzi) کې بل مورفيم دی ځکه چه په لومړۍ کلمه کې (i) اسمي معنى لري مګر په دوهمه کلمه کې د غايب

مفرد معنی ورکوي .

هغه مورفیم چه کله داسم او کله د فعل معنی ورکوي ځینی کسان یې یو مورفیم بولي او ځینی کسان یې دوه مورفیمه بولي . لکه په انگریزی کی د (look) مورفیم . مگر داسی مورفیمونه چه د ځج په بدلون یې معنی بدلون مومي لکه په انگریزي کي (record= ثبتول) او récord (تیکلی) هر یو بېل بېل مورفیم بلل کیږي .

دا هم باید په یاد ولرو لکه څنگه چه یو الوفون د بل الوفون پر ځای نسي راتلای دغه رنگه الومورفونه هم هر یو ځانله د استعمال مشخص او ټاکلی ځای لري او یو الومورف هیڅکله د بل الومورف پر ځای باندي نسي راتلای.

مورفوفونیمیکي بدلون او د هغه دولونه

مورفیم کله کله د خپل محیط یا نورو عواملو د تأثیر له امله بدلون مومي او بېل بېل شکلونه خوره کوي د مورفیم ودغو بیلو بیلو بدلونونو ته چه د محیط په وجه ور پېښیږي او دغه رنگه د فونیمونو داسی نورو تغیر ولو ته چه په مورفیم کي د مختلفو عواملو په وجه واقع کیږي مورفوفونیمیکي بدلون وايي . مورفوفونیمیکي بدلون (morphophonemic change) په ځینو ژبو کي ساده او په ځینو ژبو کي ډیر مغلق وي . خو په عمومي ډول په دوه ډوله پېښیږي : یو دا چه مورفیم

د کوم فونیم په وجه متأثره سي او تغییر وخوري .لکه په انګریزی کي چه (s) د جمع مورفیم دی که تر ږغن آواز وروسته راسي ږغن (z) ادا کیږي .لکه په rooms ، eggs ،او roads کي او که تر بې ږغه آواز وروسته واقع سي بې ږغه (s) تلفظ کیږي لکه په roots ، lips او books کي . په نوموړو مثالونو کي (s) تر m ، g او d وروسته په (z) او تر p،t او K وروسته په (s) سره تلفظ کیږي او په دې توګه دخپل دمخني فونیم په واسطه بدلون مومي . دغه رنګه په پښتو کي د (زما= zmā) او (ستا = stā) په کلمو کي (ز) او (س) د مالکیت مورفیم دی .که نوموړی مورفیم تر (م) دمخه راسي په (ز) او که تر (ت) دمخه راسي په (س) سره اداکیږي (دمورفیم بحث وګوری) . یعنی نوموړی مور-فیم دخپل وروستني فونیم په واسطه متأثره کیږي او په همدغه سبب بدلون مومي . بل داچه یومورفیم د بل مورفیم پواسطه تغییر وخوري . مثلاً په انګریزی کي د جمع دالومورفونو (-s ~ -z ~ -iz ~ -in) په سلسله کي -in یوالومورف دی چه یوازي له āks (ox) سره واقع کیږي ، یعنی هر ځای چه د āks مورفیم راسي نو د جمع د مورفیم هغه الومورف ورسره واقع کیږي چه د -in شکل لري او āksin (oxen) تلفظ کیږي .

که یومورفیم د ځینو عواملو په وجه بېل بېل شکلونه غوره کړي (بېل بېل الومورفونه ولري) له دغو مختلفو مغایرو شکلونو څخه یوازي یو شکل (یوالومورف) د اساسي شکل (base form) په توګه انتخابیږي او د

دغه اساسي شکل په اساس ټول بدلونونه چه د مختلفو عواملو په وجه و نورو مورفيم ته ورپېښيږي او بېل بېل شکلونه غوره کوي په خلص او جامع ډول سره بيانيږي. د مثال په توګه د (ستا = stā) او (زما = zmā) په کلمو کي (س = s او ز = z) دوه الومورفونه دي چه د واړه يو ځای يو مورفيم تشکيلوي. نو که په نورو دوو شکلونو کي (س = s) د اساسي شکل په توګه انتخاب سي بايد نور مورفيم د اساسي معرفي کړو: (س = s) يو مورفيم دی چه د مالکيت معنی ورکوي او که تر (م = m) چه يو ږغن آواز دی د مخه راسي په (ز = z) سره تلفظ کيږي. مګر که په نورو شکلونو کي (ز = z) د اساسي شکل په حيث انتخاب سي بايد په دې توګه معرفي سي: (ز = z) يو مورفيم دی چه د مالکيت معنی لري او که تر (ت = t) چه يو نه ږغن آواز دی د مخه راسي په (س = s) سره تلفظ کيږي.

د اساسي شکل انتخاب د مورفيم په بېلو بېلو شکلونو کي اختياري دی، خو حتی الامکان بايد کوښښ وسي چه د مورفيم هغه شکل د اساسي شکل په توګه انتخاب سي چه د هغه په اساس د نورو مورفيم د نورو شکلونو بيان په ساده او اسانه ډول سره امکان پيدا کړي.

د مورفوفونيميکي بدلون يو مشهور قسم اسيميليشن (assimilation) نوميږي او هغه دا دی چه کوم آواز د ګاونډي آواز د تأثير له امله د نورو ګاونډي آواز سره يوشی سي يا ورته والی پيدا کړي. لکه په (سنبله) کي چه (ن) په (م) سره بدلون مومي يا لکه په (يک ګړ)

کي چه د (ېک) ک په خبرو کي په (ګ) سره اداکېږي . په لومړي مثال کي
(ن) په (م) سره ځکه بدلون مومي چه د (ن) له څنګه یو شونډین آواز (ب)
راغلی دی او دغه آواز د تأثیرله امله (ن) هم په شونډین آواز (م) سره اوښتی
دی. په دوهم مثال کي (ک) یو بې ږغه انسدادي آواز دی چه د خپل ګاونډي
آواز (ګ) د تأثیرله امله ږغن سوی دی . په اسیمیلېشن کي که د مخنی
آواز پر وروستني آواز باندي تأثیر وکړي او وروستنی آواز بدلون ومومي
براګرېسیو (progressive) ورته وايي لکه په ترکي کي (git di>git ti=
دی ولاړ) او که وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر وکړي او د مخني
آواز ته تغییر ورکړي ریګرېسیو (regressive) ورته وايي لکه په (ستا) او
(زما) کي چه وروستنی آواز پر د مخني آواز باندي تأثیر کوي. اسیمیلېشن
دوه ډوله واقع کېږي : یو دا چه د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د
تغییر سوي آواز تر څنګ واقع وي او فاصله ونلري . ودې ډول اسیمیلېشن ته
متصل (contiguous) اسیمیلېشن) وايي ، لکه په (ستا) او (زما) کي . او بل
دا چه اسیمیلېشن د داسي آواز په واسطه واقع سي چه د تغییر سوي آواز تر
څنګ نوي راغلی او یو له بله سره فاصله ولري ، یعنی په منځ کي یې یو یا څو
آوازونه راغلي وي . وداسي اسیمیلېشن ته منفصل (noncontiguous)
اسیمیلېشن وايي . لکه په دري کي (سرش) چه په (شرش) سره تلفظ کېږي .
په دې مثال کي لومړی (س) د وروستني (ش) د تأثیر له امله په (ش) سره
تبدیل سوی دی او د (س) او (ش) تر منځ نور فونیمونه راغلی دی.

د مورفوفونيميکي بدلون يو بل قسم ډيسيميليشن (dissimilation) نوميږي : کله کله په يو ترکيب (کلمه) کي يو آواز دوه ځايه (مکرر) واقع کيږي . که چيري نوموړی آواز له نوموړو دوو ځايونو څخه په يوه ځای کي په يو بل آواز سره بدلون ومومي و دغي عمليې ته ډيسيميليشن وايي . لکه د نمونځ او لمونځ په کلمو کي د (ن) بدلون په (ل) سره .

د مورفوفونيميکي بدلون يو بل قسم قلب (metathesis) نوميږي او هغه دادی چه د فونيمونو په ترتيب کي بدلون واقع سي لکه : ځمکه ، مځکه - روځ ، ورځ - لوبشت ، ولبشت .

د فونيمونو زياتوالی يا حذفيدل هم مورفوفونيميکي بدلون بلل کيږي . مثلاً په انګريزي کي (s) د جمع مورفيم دی چه کله - کله د (z) په شکل څرګنديږي لکه په eggs ، roads او داسي نورو کلمو کي . مګر د disiz په کلمه کي چه مفرد يې diš دی . د (i) فونيم زيات راغلی دی . په پښتو کي ځيني خلک (ډېرش) په (ډيش) سره تلفظ کوي او کله کله - (ثلوېښت) په (ثلوېښ) سره اداکوي او په دې توګه له ډېرش څخه (ر) او له ثلوېښت څخه (ت) حذفوي . دغه رنګه که په انګريزي کي نې ږغه کانسونينټ چه د دوو واولونو په منځ کي واقع سي د ږغلمه ږغن کيږي لکه betar چه په bedar سره تلفظ کوي . دغه رنګه ږغن کانسونينټ چه په پای کي راسي په ځينو ژبو کي کله کله نې ږغه کيږي لکه د جرمني

tag (ورځ) چه په tak سره تلفظ کیږي . نوموړي او دغه ډول نور بدلونونه چه په مورفیم کي پېښیږي تول مورفوفونیمیکي بدلونونه بلل کیږي.

دپښتو ژبي د مورفیمونو معلومولو او بېلولو لاري

څرنګه چه د نړۍ ژبي د داخلي ساختمان او جوړښت له امله یوله بله توپیر لري ، نو د هغوی مورفیمونه هم په یوه بڼه ځان نه ښکاره کوي . په ځینو ژبو کي یو ډول او په ځینو نورو ژبو کي بل ډول مورفیمونه موجود دي . یو ژب پوهاند دیوې ژبي د مورفیمونو د معلومولو په وخت کي باید له ډېر غور او احتیاط څخه کار واخلي څو چه د هغې ژبي د مورفیمونو شکلونه په صحیح ډول سره پیدا او معرفي کړي . د یوې ژبي د مورفیمونو د معلومولو او بېلولو په وخت کي باید دالاندي ټکي په نظر کي ونیول سي :

مورفیم له سېلاب سره کومه رابطه نلري . یعنی کله کله یو مورفیم څو سېلابه وي او ځینی وخت یو سېلاب څو مورفیمه لري . مګر داسي هم ډېر پېښیږي چه یو مورفیم یو سېلاب وي . مثلاً (کندهار = Kandahár) یو مورفیم دی چه دري سېلابه لري . (ځم = dzam) یو سېلاب دی چه دوه

مورفيمه (dz + am) لري. (لاس = lās) يو مورفيم دی او يو سېلاب لري.

د مورفيمونو او فونيمونو شمېر هم يو له بله څه رابطه نه سره لري. د مثال په توګه د (رڼا = ruṇā) په کلمه کښې (رڼ = ruṇ) چه درې فونيمونه لري يو مورفيم دی او (آ = ā) چه يو فونيم دی يو مورفيم هم دی. نو يو مورفيم ممکن يوازې يو فونيم وي. يو فونيم کله کله د بېلو بېلو مورفيمونو په ډول - څرګند بدلای سي. خو کله کله هماغه فونيم يوازې د يوه فونيم په حيث نه د مورفيم په ډول په ژبه کې پېښېږي. مثلاً د (نېکي = neki) او (ځی dzi) په کلموکې (i) يو فونيم دی چه په نوموړو دوا‌ړو کلموکې د بېلو بېلو مورفيمونو په ډول راغلی دی. يعنی په لومړۍ کلمه کې يو ډول او په دوهمه کلمه کې بل ډول معنی لري. مګر د (ځير = dzir) په کلمه کې بيا هماغه فونيم معنی نلري او يوازې د يو فونيم په حيث راغلی دی نه د مورفيم په ډول.

کله کله محقق د ژبې د مورفيمونو د معلومولو په وخت کې له يو شمېر داسې مثالونو سره مخامخ کېږي چه په هغوی کې يو ډول صوتي واحد ونه او يو ډول معنا ګاني راغلي وي. نو محقق بايد بېله غوره او کامې تحقيق څخه دا نتيجه وانخلي چه نوموړي صوتي واحدونه ديو ډول معنی د موجود والي له امله او د هغوی ديوشی والي په وجه يو مورفيم وبولي. لکه چه ووايي په دې ټولو کلموکې (کوږ = Kor، کوټه = Koṭá، کږدی = Kaẓdáy، کلا = Kalá، کلی = Kálay) د هستوګنې دځای معنی پرته ده، او په دې ټولو کلموکې يو صوتي واحد (ک = K) راغلی دی

نوځکه (ک = K) یو مورفیم دی چه د هستوګني دځای معنی ورکوي. دغه سبب دی چه محقق هیڅ وخت له نیمګړي ډېټا څخه مثبته نتیجه نه اخلي له نوموړو کلموسره که داسې کلمې لکه (خونه = xúna، جونګړه = jongára، ښار = ṣār ...) یوځای کړو څرګند به شي چه (ک = K) دهستوګني دځای معنی نه ورکوي او مورفیم نشي بلل کېدای.

که یو مطلب په دوو بېلو ژبو کې اداشي، ممکن د مورفیمونو شمېر یې توپیر ولري. د مثال په توګه په پښتو وایي: زه کور ته ځم = za Kor ta dzam او په انګریزي وایي: I go home = āy go hom نوموړی مطلب په پښتو کې په پنځه مورفیمه (za + Kor + ta + dz + am) او په انګریزي کې په درې مورفیمه (āy + go + hom) سره ادا سوی دی. نوکه موږ وغواړو چه دانګریزي ژبې دنوموړې خبرې مورفیمونه دپښتو د ترجمې له مخې معلوم کړو باید په دې فکر کې ونسو چه څنګه چه په پښتو کې نوموړې خبره پنځه مورفیمه لري نو په انګریزي کې هم باید پنځه مورفیمه ولري. بلکه زموږ تحقیق باید دحقایقو پر اساس بنا وي او څنګه چه دانګریزي دژبې مورفیمونه معلوموو نو د انګریزي ژبې خپل ساختمان باید په نظر کې ونیسو نه دا چه دپښتو ژبې د ساختمان په اساس دانګریزي ژبې ساختمان فرض کړو.

دیوې ژبې په مورفیمي تجزیه کې موږ باید ږیار وباسو چه د هغې ژبې ساختمان په هغه ډېټا کې چه موږ یې په لاس کې لرو په داسې کوچنیو ټوټوسره تجزیه کړو چه نوموړې هره ټوټه یوازې یو مورفیم وي. او دا

تجزیې موږ د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو په ترڅ کې کولای شو. که دا کار موږ په بریالیتوب سره سرته ورسوو نو ټول هغه مورفیمونه به چې په ډېټا کې موجود دي لاس ته راسي. د مثال په توګه په لاندې ډول د پشه یي ژبې د هغې لهجې ډېوې لنډې ډېټا مورفیمي تجزیه کوو چې د "نوره درې" په "پنجوقلعه" کې خلک خبرې په کوي:

1. éloamắgošíŋše	دا زموږ کور دی.	4. élodār	دا غر.
2. éloamắbāgše	دا زموږ باغ دی.	5. búbakắrgošíŋ	ډېر ښه کور.
3. amắgošíŋ	زموږ کور.	6. pašayibúbakắrjábše	(پشه یي ډېره ښه ژبه ده)
7. élobakắrbāgše	دا ښه باغ دی		

که د لومړۍ او دوهمې خبرې معناوې سره پرتله کړو د دواړو خبرو معناوې نور سره یو شي دي او یوازې په (کور) او (باغ) کې توپیر سره لري. د نورو خبرو په پشه یي شکلونو کې کوم توپیر چې راغلی دی هغه یوازې د gošíŋ او bāg په ټوټو کې دی. نو کوم معنی لرونکې او ګرامري ټوټې چې موږ د نورو دوو خبرو د مقایسې له مخې سره بېلولای شو یوه د gošíŋ او بله د bāg ټوټه ده چې لومړۍ ټوټه د (کور) او دوهمه ټوټه د (باغ) معنی ورکوي. په درېیمه خبره کې یوه د gošíŋ ټوټه راغلې ده چې د مخه یې موږ معنی لاس ته راوستلې ده چې و (کور) ته وایي او د

نومورړي خبرې په معنی کې هم دغه مطلب موجود دی. د نومورړي خبرې
یا ته برخه amá ده چه د دغې خبرې د معنی له مخې څرګندېږي چه د
(نارمونږ) معنی ورکوي. که لومړۍ او څلورمه خبره سره پرتله کړو -
څرګنده به سي چه د نومورو خبرو په معنی کې یوازې یو مطلب مکرر
راغلی دی چه هغه د (دا) مطلب دی او د نومورو دوو خبرو په پښتو یې شکلونو
کې هم یوازې یوه توته مکرره راغلې ده چه هغه د ɛló توته ده. نو د
نومورو دوو خبرو له پرتلې څخه دا څرګندېږي چه ɛló او (دا) سره یوشی
دي او هر کله چه په څلورمه خبره کې مونږ ته دا څرګنده سوه چه د ɛló
توته د (دا) معنی لري نو دا هم باید ومنل سي چه په نومورې خبره کې د
پښتو یې خبرې پاته توته (dār) د نومورې خبرې د پاته سوې معنی (غږ)
سره یوشی ده. اوس بیرته ولومړۍ خبرې ته راځو. په لومړۍ خبره کې د
نورو توتو شکلونو معناوې لاس ته راغلي دي او یوازې د پښتو یې په خوا
کې (še) او د پښتو ترجمې په خوا کې (دئ) پاته دی چه طبعاً دواړه
سره یوشی دي. یعنی (še) د (دئ) معنی ورکوي.

په پنځمه خبره کې gošiŋ مونږ ته معلوم سو چه د
(کور) معنی ورکوي. په دې ډول پاته توته (búbakár) د (ډېر-
-بنه) په معنی پاتېږي. که دغه توته په اوومه خبره کې وپلټو، څرګنده
به سي چه نومورې توته یو واحد مورفیم نه دی. ځکه چه د دغې یوه
برخه (bakár) د (بنه) په معنی راغلې ده او بله برخه یې (bú) یو بل

مورفیم دی چه په څرګند ډول د (ډېر) معنی ورکوي. په شپږمه خبره کې نوړ تول مورفیمونه موږ ته معلوم دي او کوم شی چه پاته دی هغه د پشه یي په ژبه کې د jáb توته او د پښتو ترجمې په ژبه کې د (ژبه) مفهوم دی چه دا دواړه هم طبعاً باید یو شی وبلل شي. یعنی jáb د ژبې معنی لري

په پوره توګه موږ وکولای سوای چه ټولې معنی
لرونکې توټې چې په نوموړې ډېټاکې راغلي دي د هغوی لمعنا ګانو سره لاس
ته راوړو. د دغې لنډې ډېټاله څخه د شکلونو د پرتله کولو او مقایسه کولو
په ترڅ کې موږ دا هم څرګنده کړه چه نوموړې توټې واحد مورفیمونه دي.
د نوموړو مورفیمونو لست په لاندې ډول سره ترتیبولای سو:

élo	دا	dār	غر
amá	زموږ	bú	ډېر
gošíŋ	کور	bakár	ښه
še	دئ	jáb	ژبه
bāg	باغ	pašayí	پشه یي

د یوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو له پاره کافي مواد او کره کتنه ضروري ده. ځکه چه په لږ و موادو کې ځیني وخت محقق د مورفیم حقیقي بڼه نسي پېژندلای. نو د پاره د دې چه ډېر کوچني معنی لرونکي صوتي واحد ونه

پخپل حقيقي شکل او بڼه سره پيدا کړای سي محقق بايد هڅوی په ډول ډول او بېلو بېلو خبرو کي ترغور لاندي ونيسي او د هڅوی د صحيحي اندازي په باره کي خپل ځان ډاډه کړي . دادی اوس د عبري ژبي د لاندني دېتهاد مورفيمي تجزيې په ترڅ کي پردې مطلب باندي رڼا اچوو :

1.	šamartihū	مادی وساته
2.	šamartihā	ما دا وساتله
3.	šamartikā	ماتاسي وساتلاست
4.	šamarnūhū	موږ دی وساته
5.	šamarnūhā	موږ دا وساتله
6.	šamarnūkā	موږ تاسي وساتلاست
7.	qataltihū	ما دی و واژه
8.	qatalnūhū	موږ دی و واژه

په لومړۍ او دوهم خبره کي د معنی توپير يوازې په (دی) او (دا) کي راغلی دی . يعني د نومورو دوارو خبرو معنی يوشی ده يوازي دومره فرق لري چه په لومړۍ خبره کي غايب مذکر او په دوهم خبره کي غايب مؤنث يادسوی دی . عبري خبري هم دوارې نورکټ مټ يوشی دي يوازي د لومړۍ خبري په پای کي ū او دوهم مثال په پای کي ā راغلی دی نو په سرسري نظر که سړی وکوري ممکن دا نتيجه واخلي چه (ū) يو مورفيم دی چه د (دی) يعنی غايب مذکر او (ā) يو بل مورفيم دی چه د (دا) يعنی غايب مؤنث معنی ورکوي . خوکه دريم خبره هم ورسره يوځای کړو څرګنديږي چه (šamart) په دوارو خبرو کي مشترک

راغلی دی او کوم شی چه په دی وسره خبروکي توپیر لري هغه د -
hū ، hā ، او Kā توري دي. ځکه چه د نوموړو درو خبرونو معنی
یو شی ده او یوازي په درو ضمیرونو کي توپیر سره لري. نو اوس باید دا
نتیجه څني واخلو چه نوموړي دري توري دري مورفیمونه دي چه د-
نوموړو دري و ضمیرونو له پاره راغلي دي یعني hū د (دی)، hā د (دا) او
Kā د (تاسي) معنی ورکوي.

که څلرمه، پنځمه او شپږمه خبره هم ورسره یو ځای
کړو او له نوموړو شپږو برخو څخه هغه مورفیمونه چه د مخه موږ معلوم
کړل (Kā ، او hā ، hū) وباسو په پاتو برخوکي šamar په ټولو
خبروکي مشترک راغلی دی یوازي په کوم ځای کي چه د مفرد متکلم ضمیر
(زه) راغلی دی هلته (tī) او په کوم ځای کي چه د جمع متکلم ضمیر
(موږ) راغلی دی هلته (nū) ورسره یو ځای سوی دی. نو ځکه دا نتیجه اخلو
چه (tī) یو مورفیم دی چه د مفرد متکلم (زه) معنی لري او (nū) یو
مورفیم دی چه د جمع متکلم (موږ) معنی ورکوي.

که اوومه او اتمه خبره هم له نوموړو خبرو سره یو
ځای کړو، کومه ټوټه چه نا آشنا په نظر راځي هغه د (qatal) ټوټه ده.
د نوموړو دوو خبرو په معنی کي چه کوم شی موږ ته نوی په لاس راغلی
دی هغه د (وواژه) مطلب دی. ځکه چه د دغه نوي مطلب له پاره یوه نوې
ټوټه (qatal) په لاس کی ړو نو دا نتیجه اخیستلای سو چه (qatal) یوه

ټوټه ده چه د (وواژه) معنی ورکوي .

که ټولي خبري له سره تر پایه وګورو ، بیله (وساته) څخه نور د ټولو معناوو له پاره مو ، مورفیمونه یا معنی لرونکي ټوټې پیدا کړي دي ، او دا بو په هغه موادو کي چه موږ تر څیړني لاندي نیولي دي یوه ټوټه (šəmar) پاته ده . ځکه چه په یوه خوا کي د (وساته) مطلب او په بله خوا کي د (šəmar) ټوټه لرونو څرګندیږي چه (šəmar) یوه معنی لرونکي ټوټه ده چه د (وساته) معنی ورکوي . بل دا چه که لومړی او څلرمه خبره له او ومي او اتمي خبري سره مقایسه کړو څرګنده به سي چه په نوموړو خبروکي په کوم ځای کي چه (وساته) راغلی دی هلته د (šəmar) او په کوم ځای کي چه (وواژه) راغلی دی هلته د (qətal) ټوټه راغلې ده چه دا هم پر دې باندي دلالت کوي چه د (šəmar) ټوټه د (وساته) په معنی سره پیښیږي . د نوموړو خبرو د مورفیمونو لست په لاندي ډول سره ترتیبولای سو :

šəmar — وساته	hā — ځا
tī — زه	Kā — تاسي[1]
hū — دی	nū — موږ
qətal — وواژه	

(1) : تاسي د احترام له پاره راغلی دی . اصلاً Kā د مفرد مخاطب له پاره راځي .

دیوې ژبې د مورفیمونو د معلومولو په وخت کې باید د مورفیمونو الومورفونه هم په نظر کې ونیسو، او که کوم مورفیم بېل بېل الومورفونه ولري هغوی هم باید معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځایونه وښیو. دا دی اوس به د مثال په توګه په لاندې ډول د (زپوتیک zapotec) د ژبې دیوې لنډې ډېټا مورفیمي تجزیه وکړو او وبه ګورو که ځینو مورفیمونو الومورفونه درلودل هغه به هم معلوم کړو او د هغوی د استعمال مشخص ځایونه به وښیو. د زپوتیک ژبه په مکسیکو کې ویله کېږي.

1. reKabizaʔ	زه جواب ورکوم (استمراري حال)	8. duwazaʔ	زه ژوند کوم
2. rudibicizaʔ	» زه وچوم	9. ruʔnazaʔ	زه غورځوم (استمراري حال)
3. rugalazaʔ	» زه اورلګوم	10. Ki	پرېوتل
4. riKiazaʔ	» زه ګنډم	11. raʔazaʔ	زه څښم (استمراري حال)
5. eKabi	جواب ورکول	12. udibici	وچول
6. riduwazaʔ	زه ژوند کوم (استمراري حال)	13. duwa	ژوند کول
7. riKuwazaʔ	» زه ساتم	14. ritazaʔ	زه اخلم (استمراري حال)
15. riKizaʔ	زه مینځم (استمراري حال)		

نوموړې ډېټا که سر تر پایه پورې په یوه نظر سره وګورو، درې ډوله مورفیمونه پکښې راغلي دي: تنه، واحد متکلم، ضمیر او استمراري حال.

په (1، 2، 3، 4، 6، 7، 9، 11، 14 او 15) مادوکي د مورفيمونو نوموړي د ړې
سره دولونه راغلي دي . په (5، 10، 12 او 13) مادوکي یوازې تنې او په اتمه
ماده کي تنه او د واحد متکلم ضمیر راغلی دی. که (6، 7 او 13) مادې سره پرتله
کړو څرګنده به شي چه (duwa) تنه ، (zaʔ) واحد متکلم ضمیر او (ɾi)
استمراري حال ښيي . دغه رنګه په ټولو هغو موادو کي چه (زه) راغلی دی ـ
هلته (zaʔ) هم راغلی دی . له دې څخه څرګندیږي چه (zaʔ) د (زه) په
معنی دی . که دوهم او دوولسم ماده سره پرتله کړو څرګنده به سی چه
(udibici) تنه د ه چه د (ویده) معنی لري ، (zaʔ) د (زه) معنی ورکوي
او کوم صوتي واحد چه د استمراري حال معنی لري هغه د (ɾ) صوتي
واحد دی . ځکه چه (ɾi) او (ɾ) دواړه د استمراري حال معنی ورکوي
نو څرګنده ده چه نوموړي دواړه صوتي واحدونه د یوه مورفیم الومورفونه
دي . د دې دپاره چه په ښه توګه څرګنده سي چه نوموړي صوتي واحدونه
الومورفونه دي نو ښایي چه د هغوی مشخص استعمال هم پیدا کړو . په
نوموړو موادو کي که په غور سره وکوو و څرګنده به سي چه (ɾi) تل
تر کانسونینټ او (ɾ) تل تر واول د مخه راځي او یو د بل پر ځای باندې
هیڅکله نه واقع کیږي . نو ځکه موږ دا دواړه صوتي واحدونه د یوه مورفیم
الومورفونه بولو . هغه مورفیمونه چه په نوموړې ډېټاکي راغلي
دي په لاندې ډول سره ښودلای سو :

1.	r ~ ri [1]	استمراری حال	7.	duwa	ژوندکول
2.	za?	زه	8.	Kuwa	ساتل
3.	eKabi	جواب ورکول	9.	u?na	غوښتل
4.	udibici	وچول	10.	Ki	پریوتل
5.	ugala	اورلګول	11.	a?a	تلل
6.	Kia	کښېنل	12.	?a	اخیستل

کله کله د مورفیمونو د الومورفونو د استعمال مشخص ځایونه د هغه محیط له مخې چه نوموړي الومورفونه پکښې واقع سوي وي نه څرګندېږي . په داسې حال کې بنایي چه ټول هغه ځایونه و ښوول سي چه نوموړي مغایر شکلونه پکښې واقع کېږي . د مثال په توګه د مکسیکو دیوې بلې ژبې چه هیواوې (Huave) نومېږي د دې لاندې د بېلګو مورفیمي تجزیه کوو :

1. andiomáac	موږ هیله کوو	2. ačiatíac	موږ ځیږو
3. imboláac	موږ بایرېږو	4. ahiráac	موږ لرو
5. ačičíac	موږ څښېږو	6. ahačiác	موږ ورکوو

(۱) د غه د ول علامه (~) د یوه مورفیم د الومورفونو د ښوولو په غرض د نوموړي مورفیم د الومورفونو ترمنځ راځي (د دغه مبحث پای وګورئ).

7. andoKóoc	موږ کبان نیسو	8. ianáac	موږ ځنې راځو
9. acohóoc	موږ لوبې کوو	10. uwíac	موږ پوړ اخلو
11. aKoočíac	موږ پرېکوو	12. auwáac	موږ وځو
13. andoK	کبان نیول	14. anǰialáac	موږ میده کوو (په میچن یا د ژرندې (نوټ)
15. ašomáac	موږ پیدا کوو		

نوټ : پرته له دیارلسمې مادې څخه چه یو مورفیم دی، په نورو ټولو څېړو کې دوه دوه مورفیمونه راغلي دي.

که په نوموړې د پېتاکي په غور سره وګورو په هره ماده کې یو متکلم ضمیر او یو فعل راغلی دی. که د یمه اود وولسمه ماده سره مقایسه کړو، څرګنده به سي چه په دواړو کې یو مشترک صوتي واحد (áac) راغلی دی او د نوموړو مادو په ترجمه کې موږ یو مشترک مطلب (موږ) لرو. نو ځکه د دغې د پېتاله څخې نوموړی مشترک صوتي واحد (áac) د (موږ) معنی ورکوي. او که په نورو هغو ځایو کې چه نوموړی صوتي واحد راغلی دی وګورو هم د غه نتیجه واثبات ته رسیږي. یعنې هر ځای چه (áac) راغلی دی په پښتو ترجمه کې (موږ) راغلی دی. په شپږمه او لسمه ماده کې یو بل صوتي واحد (íac) مشترک واقع سوی دی چه د دغو مادو په ترجمه کې یو مشترک مطلب (موږ) راغلی دی. نوموړی صوتي واحد هم د (موږ) په معنی سره بلولای سو. د غه رنګه که او ومه او دیارلسمه ماده سره

پرتله کړو څرګنده به سي چه (óoc) هم د (موږ) معنی ورکوي. نو په نوموړې ژبه کې دغې صوتي واحدونه د لاحقې په توګه د (موږ) له پاره راغلي دي چه دغې سره دیوه مورفیم الومورفونه بلل کیږي. د مخه موږ ته ویل سوي وه چه پرته له دیاسمي مادې څخه په هره ماده کې دوه مورفیمونه راغلي دي. ځکه چه په نوموړې هره ماده کې د جمع متکلم د مورفیم الومورف راغلی دی نو د هرې مادې پاته برخه له هغه فعل سره مساوي ده چه وموږ ته د هغې مادې په ترجمه کې راکړه سوی دی. د نوموړې ژبه مورفیمونه په لاندې ډول سره بېلولای سو :

1. -áac ~ -íac ~ -óoc	موږ	2. andiom	هیله کول
3. imbol	بېرېدل	4. ahir	ډیلوول
5. ačič	ځېښېدل	6. ahač	ورکول
7. andoK	کبان نیول	8. ian	راتګ
9. acoh	لوبه کول	10. uw	پوهول
11. aKooč	پرې کول	12. auw	وتل
13. anǰial	مینه کول	14. ašom	پیدا کول
15. ačiat	خېژل		

د جمع متکلم د مورفیم د الومورفونو د استعمال مشخص ځایونه د نوموړې ژبه له مخې نه معلومیږي. نو ځکه ددې د پاره چه د هغوی د استعمال

مشخص ځایونه وښوول سي یوازې لاره داده چه د هر الوموړف سره د ټولو هغو شکلونو لست واخیستل سي چه له هغه الوموړف سره واقع کیږي. دا لستونه په لاندي ډول سره ترتیبولای سو:

_áac:		_íac:		_óoc:	
andiom_	هیله کول	ačiat_	خیرل	andok_	کڼاتیول
imbol_	بیرول	ačič_	څبیښل	acoh_	لوبه کول
ahir_	دړلوول	ahač_	ورکول		
ian_	راتګ	uw_	پوړول		
auw_	وتل	akooč_	پرې کول		
anǰial_	میده کول				
ašom_	پیداکول				

خو په داسي مواقعو کي دپاره ددې چه زموږ په کار کي اسانتیا پېښه سي، ډېره ښه لاره داده چه لومړی له _íac او _óoc سره د هغو شکلونو لست ترتیب کړو چه له نوموړو دوو الوموړفونو سره واقع کیږي او وروسته و وایو چه نور ټول شکلونه له _áac سره واقع کیږي. د دلته مطلب صرف دادی چه په دغه ډول لستونو کي سرې ودې ته نه مجبوره کیږي چه ټول شکلونه ولیکي او په دې لحاظ یوه اقتصادي لاره ده.

ددې دپاره چه د مورفيمونو رابطه يوله بله سره وښوول شي نو په پورتني مورفيمي تجزيه کي دځينو مورفيمونو سره د رابطي وړه ليکه (–) راغلي ده . هغه شکل چه همېشه د کوم ترکيب په سرکي راځي ، نو موږ يې وړه ليکه ترهغه شکل وروسته ايښوولې کېږي . هغه شکل چه همېشه د کوم ترکيب په پای کي واقع کېږي نو موږ يې ليکه ترهغه شکل د مخه راځي . که وغواړو چه د کوم مورفيم بېل بېل الومورفونه وښيو نو بايد د نوموړو الومورفونو ترمنځ يوه کږه وښه ليکه کښېږدو .

لهجوي اطلس

هرکله چه دوه کسه په يوه ژبه خبري سره کوي که سړی په ډېرغور ورته غوږ ونيسي ، د دوی په خبرو کي توپير موجود وي . او همداغه يوه موضوع يو سړی په يو ډول او بل سړی په بل ډول کلمو کي اداکوي . ممکن يو سړی په خپلو خبرو کي داسي کلمې استعمال کړي چه د هغه بل سړي د کلمو په پانګه کي نوي ، ياېې زده وي خو د هغوی د استعمالولو سره عادت ونلري . د غه ډول ديوې کورنۍ لهجه وبلې کورنۍ ته څه ناڅه توپيرلري . په يوه ټولنه کي بېل بېل اجتماعي ګروپونه لکه خواران

او بډایان ، مریان او خپلواک وګړي ، تعلیم یافته او بې تعلیمه خلک په خپل منځ کې د لهجې اختلاف لري . تر دې چه ځینې وخت داسې پېښېږي چه د یوه اجتماعي ګروپ غړي د بل اجتماعي ګروپ غړي په خبره که څه هم دواړه د یوې ژبې ویونکي وي خو د لهجې د توپیر په وجه سمه نه پوهېږي . د نرو او ښځو لهجه هم توپیر سره لري . د زلمیانو او زړو په ویناوو کې هم ځینې وخت توپیر لیدل کېږي . مثلاً د افریقا په ډېرو ښارونو کې زلمیان له اکثرو هغو مذهبي اصطلاحګانو سره چه د دوی پلرونه او میندې پرې پوهېږي آشنایي نه لري. دا توپیر په هغو ځایونو کې ډېر لیدل کېږي چه زوړ کلچر په چټکتیا سره د بدلون په حالت کې وي . هغه خلک چه هر وخت په نږدې تماس کې وي یا په یوه کلي یا یوه ښار کې ژوند کوي او په همغه یوه اجتماعي یا اقتصادي ډله پورې اړه لري ژبه تقریباً په یوه ډول سره استعمالوي . مګر هغه کسان چه په ندرت سره یا لږې ښې موقع نوې میندلې چه یو له بله سره په تماس کې سي او خبرې اترې سره وکړي ، په خبرو کې یې زیات توپیر لیدل کېږي . د مثال په توګه د برتانیې علمي انګریزي ژبه په لندن او مانچسټر کې ډېر ورته والی سره لري . خو د نورو ښارونو په شااوخوا کې محلي لهجې یو له بله ډېر توپیر سره لري . د جغرافیایي موقعیت پر اساس ممکن د یوې ژبې ویونکي په خپلو خبرو او ویناوو کې څرګند اختلافونه او توپیرونه ولري . دا توپیرونه په عمومي ډول په آوازونو ، شکلونو ، د شکلونو په ترتیب ، کلمو او معنیګانو کې لیدل کېږي د مثال په توګه د کندهار د لهجې د (ښ) او (ږ) آوازونه د ننګرهار او په

ځینو نورو لهجو کې په (گ) او (خ) سره اداکیږي. په کندهار کې و(چوپان) ته (شپون) او (موټروان) ته (موټروان) وايي ، مګر په ځینو نورو لهجو کې نوموړې کلمې په (شپین) او (مېټرمان) سره تلفظ کیږي.

یوه ورځ له کندهاره څخه کابل ته په موټر کې تلم. موټروان او کلینر دواړه ډیکتیا وو. پرلاره کې د موټر په ماشین کې څه خرابي پېښه سوه. کلینر ورکښته سو پر ماشین یې کار شروع کړ. موټروان په سیټ کې ناست ؤ او و کلینر ته یې ورږغ کړل : "چکیش کېږده چکې روخله" که موټروان د کندهار په پښتو خبرې کولای نو به یې ور ته ویلي وای: "چکُش کښېږده چاکو را واخله".

په ځینو لهجو کې وايي (سرې دئ = saray day) او په ځینو لهجو کې وايي (سرې دی = saray day) مګر په ځینو لهجو کې وايي (سرې ده = saray da). په کندهار کې (ګوګرد) ته (اورلګیت یا اولګیت) وايي ، او (ګرګ) ته (شرمښ) وايي ، او (ډنګر) د لاغر په معنی استعمالوي مګر په ځینو نورو لهجو کې (ګوګرد) ته (ګوګړ) او (ګرګ) ته (لېوه) وايي او (ډنګر) د (غوایي) په معنی استعمالوي.

که موږ وغواړو چه دیوې ژبې بېلې بېلې لهجې او د هغوی تو پیر ونه په صحیح ډول سره وښوولای سو ، نو د هرې لهجې په باره کې د ژ بپوهنې له اصولو سره سم پوله تحقیقات کوو ، او هغه مواد چه د هغوی په واسطه موږ د نوموړې ژبې بېلې بېلې لهجې او د هغوی تو پیرونه

وښو ولای سو د ژبپوهنې دعلمي اساساتو له مخې راغونډ وو . دغه مواد چه راټول سول او دخپرولو له پاره آماده سول مونږ کولای سو چه په بېلو طريقو سره هغه نشر کړو : يوه طريقه داده چه ديوه کاغذ پرمخ باندې ده جواب ورکوونکي (informant) خبري په بېلو بېلو عمودي ستونونو کي په داسي ډول سره راولو چه د ټولو جواب ورکوونکو هغه جوابونه چه ديوې موضوع په باره کي يې ورکړي دي څنګ پر څنګ پر يوه افقي ليکه باندې واقع سي ، خو په دې توګه مونږ وکولای سو چه نوموړي جوابونه يوله بله سره پرتله کړو . بله طريقه داده چه نوموړي جوابونه د نقشو په توګه په داسي ډول سره وښيو چه په هغه کي ده جواب ورکوونکي جواب دهغه جواب ورکوونکي د هستوګني په ځای کي واقع سي . دغه دوهمه طريقه يوه غوره طريقه ده . ځکه چه د دغسي نقشو يوه مجموعه مونږ ته موقع راکوي چه ديوې ژبې د بېلو بېلو عناصرو د استعمال مشخص ځايونه په نوموړو نقشو کي د مقايسه کولو په ترڅ کي پيدا او مقايسه يې کړو او په يوه نظر سره په اسانه توګه له نوموړو نقشو څخه خپل مطلب لاس ته راولو . د دغسي نقشو مجموعه چه په هغو کي ديوې ژبې د بېلو بېلو لهجو دغسي او داسي نور توپير ونه ښوول سوي وي د ژبپوهني په اصطلاح لهجوي اطلس (dialect atlas) بلل کيږي .

کوم سړی چه د ژبې تحقيق کوي و هغه ته محقق (Field worker) وايي . جيليرون (Gillieron) چه دسوِس

یو ډېر نامتو ژبپوهاند دی وايي چه محقق باید یو سړی وي . یعنې دیوې ژبې ټولې لهجې ښايي چه دیوه سړي په واسطه ثبتې سي . مګر جود (Jud) او جې برګ (Jaberg) چه دواړه دده شاګردان وو دایټالیې او سویس د ژبپوهنې او نژاد پوهنې (Ethnology) داطلس په ترتیبولو کې یې له دېرو تنو څخه کار اخیستی دی .

محقق ښايي چه دلهجې په محل کې کار وکړي او دجواب ورکوونکي جوابونه پخپله باید ولیکي . ډېرتیا (هغه مواد چه دژبې دلهجو دتحقیق له پاره راغونډېږي) ښايي چه دخبرو دعادي سرعت له مخې ثبت سي چه طبیعي وي نه دورو او غیرطبیعي خبرو په موقع کې . دخبرو په ثبتولو کې به ډېر تسلوار نکوي . یعنې هرکله چه محقق ډاډه سي چه آوازونه یې په صحیح ډول سره اورېدلي دي نو وروسته دې د هغوی په ثبتولو کې اقدام وکړي . محقق باید له جواب ورکوونکي څخه داغوښتنه ونکړي چه یو توری تر درې یا څلور واره زیات تکرار کړي . بلکه اکثره محققین ولومړي تلفظ ته اهمیت ورکوي او که کومه اشتباه ورته پیښه سي هغه په نورو مشابهو خبرو کې رفع کوي . محقق باید داکوښښ ونکړي چه دژبې ټول مواد هرو-مرو ترعمومي قواعدو لاندې راولي . ځکه چه په یوه ژبه کې بې قاعده او غیرمنظم شیان د ژبې یوه مهمه برخه تشکیلوي او د باقاعده شیانو په څېر اهمیت لري . نو ددې له امله هرڅه باید کټ مټ په هغه ډول سره ثبت سي چه په ژبه کې موجود وي او هیڅ شی له ثبتولو څخه باید سترګې پټې نسي . خجونه او فشارونه په

اکثرو ژبو کې د کلمو او جملو و معنی ته تغییر ورکوي. لکه د (غوټه، پرته، کېښېنستم) په کلمو کې که پر لومړي سېلابونو باندې ځج واقع سي یوه معنی ورکوي، او که د پای پر سېلابونو باندې ځج راسي بله معنی ورکوي. دغه رنګه د (زه په پوهنځي کې له ده سره ګرامر وایم) په جمله کې پر څلورو برخو باندې موږ فشار راوستلای سو. پر هره برخه چه فشار راولو د جملې معنی څه توپیر پیدا کوي. یعنی که پر (زه) باندې فشار راولو دا معنی ورکوي چه بېله ما څخه بل څوک له ده سره په پوهنځي کې ګرامر نه وایي یا ممکن دا معنی ورکړي چه بېله ما څخه دې بل څوک له ده سره په پوهنځي کې ګرامر نه وایي. که پر (پوهنځي) باندې فشار راولو دا معنی ورکوي چه زه له ده سره په پوهنځي کې ګرامر وایم او بل ځای یې نه ورسره وایم. که پر (ده) باندې فشار راولو دا معنی ورکوي چه له بل چا سره زه په پوهنځي کې ګرامر نه وایم بلکه یوازې له ده سره یې وایم. او که پر (ګرامر) باندې فشار راسي بیا دا مطلب ځني اخیستل کیږي چه بېله ګرامر څخه کوم بل مضمون له ده سره په پوهنځي کې نه وایم. نو ځکه د تحقیق په وخت کې محقق بنایي چه د ژبې ځجونه او فشارونه هم ثبت کړي څو په دې برخه کې هم د یوې ژبې د لهجو توپیر او ورته والی څرګند سي.

په هغه سیمه کې چه محقق د ژبې د لهجو تحقیق کوي لومړی باید د نوموړې سیمې یوه جغرافیایي سروې وکړي څو په دې توګه څه عمومي او ابتدائي معلومات د هغو بېلو بېلو سیمو په باره کې لاس ته راولي

چه په هغوی کي د ښې د استعمال توپیرونه موجود وي . وروسته تر هغه محقق باید دوه کاره وکړي : یو دا چه د هغو جغرافیايي سیمو یو لست ترتیب کړي چه په هغوی کي د ژبي هغه عناصر چه یو له بله توپیر سره لري وروسته په غوږ سره وکتل سي . بل دا چه د هغو عناصرو لست ترتیب کړي چه په نوموړو سیمو کي باید د هغوی تحقیق وسي . دغه دوهم لست چه د یو لړ پوښتنو څخه مرکب دی د یوه پوښتنلیک (questionnaire) شکل غوره کوي . هغه پوښتني چه د یوه پوښتنلیک په توګه ترتیبیږي بنايي چه یو له بله سره رابطه ولري . یعني که له جواب ورکوونکي څخه لومړی دا پوښتنه وکړو چه تاسي وپلار ته څه وایاست، دوهم پوښتنه مو باید دا وي چه تاسي مور ته څه وایاست او وروسته پسی د خور، ورور ، ورار او داسي نوري پوښتني وکړو او هرګوري وموضوع ته بنايي چه تغییر ورنکړو .

نوموړي لستونه چه ترتیب سول بیا نو محقق په نوموړو سیمو کي سفر کوي او په هره هغه سیمه کي چه د ده د مخه د تحقیق کولو له پاره ټاکلي ده توقف کوي . په هغه ځای کي مناسب جواب ورکوونکي (informants) پیدا کوي او د هر جواب ورکوونکي څخه یو پوښتنلیک تهیه کوي . په عمومي ډول په یوه سیمه کي دوه جواب ورکوونکي انتخابیږي او نوموړي خلک بنايي چه داسي کسان وي چه له کوچنیوالي څخه په هغه ځای کي لوی سوي وي او هغه مواد چه محقق یي په دغه سیمه کي راغونډ وي د نوموړي ټولي سیمي د خلکو د ښې نمايندګي وکړي . محقق باید د نوموړو موادو د راغونډولو

ښته ولیکي . د جواب ورکوونکي په انتخابولو کي د محقق ډېر غور لازم دی. کوم څوک چه پوښتنه ځني کیږي د هغه نوم، د هستوګني ځای، د هستوګني د ځای بدلون، په نورو ژبو کي د ده معلومات، سن او داسي نور معلومات چه د ژبي په بدلون کي برخه لري باید ولیکل سي . د جواب ورکوونکي عمر باید تر شپاړسو کالو زیات وي . ځکه چه ښېله جزوي استثنا آتو څخه هغه څوک چه عمر یې تر شپاړسو کالو لږ وي په ژبه کي پوره تجربه او معلومات نلري . په عمومي ډول نر ته د جواب ورکوونکي په حیث تر ښځي ترجیح ورکوله کیږي . ځکه چه نر نسبت و ښځي ته په ټولنه کي په عمومي ډول له خلکو سره ډېر تماس لري . د جواب ورکوونکي فکري ذکاوت د ژبي په تحقیق کي ډېر اهمیت لري ؛ او هر څومره چه په ژبه کي ډېر معلومات ولري هغومره کټوره نتیجه ولاس ته راځي . د جواب ورکوونکي خوله او غاښونه باید نواقص ونلري . ځکه چه که یې غاښونه وتلي وي یا یې مثلاً ژبه کوم عیب ولري ، ممکن د ژبي آوازونه په صحیح ډول سره ادا نکړای سي . که یو محقق وغواړي چه صحیح مواد او سم ډېټا لاس ته راولي نو ښایي چه د جواب ورکوونکي ټوله اوضاع او خواص مطالعه کړي او د هغه په خوی او بوی ځان پوه کړي . ځکه صحیح او د داډ وړ جوابونه هغه وخت محقق له جواب ورکوونکي څخه اخیستلای سي چه دوی یو له بله سره سره وپېژني او یو د بل په خوی او بوی سره بلد سي. محقق باید په دې عقیده وي چه جواب ورکوونکی همېشه صحیح جوابونه ورکوي . نو ځکه دی باید له جواب ورکوونکي سره مباحثه ونکړي. که څه هم

کله کله جواب ورکوونکی ممکن غلط جواب ورکړي خو محقق باید دلیلونه ور سره ونه وایي. ځکه تجربې ثابته کړې ده چه له جواب ورکوونکی سره دلیلونه ویل ګټه نلري او محقق کولای سي چه داسي مشکلات د خپلي دېټا په نورو محتویاتو کي حل کړي. محقق باید د جواب ورکوونکي په مرسته او سوونه خپل تلفظ صحیح کړي. کوم آواز یا کومه کلمه یا خبره چه محقق د هغه په تلفظ کي اشتباه ولري په جواب ورکوونکي پسی دي څو واره تکرار کړي څو صحیح تلفظ یې زده کړي او جواب ورکوونکی هم د هغه د صحت تصدیق وکړي. له جواب ورکوونکي څخه بنایي چه دغي په باره کي علمي پوښتني ونسي مثلاً دا باید څني ونه پوښتل سي چه ولی د (ما احمد ولید) پرځای (زه احمد ولید) یا د (زه احمد وینم) پرځای (ما احمد وینم) نسو ویلای. دداسي پوښتنو جوابونه باید وروسته تر هغه چه مواد راغونډ سول او دېټا ترتیب سوه له دېټا څخه واخیستل سي. د تحقیق په وخت کي دي د جواب ورکوونکي لیاقت او ذکاوت وستایل سی. له جواب ورکوونکي سره دېر صمیمانه او دوستانه وضعیت کول د محقق د بریالیتوب سبب ګرځي. په یوه وخت کي باید ډېر کار ونسي. په عمومي ډول محقق باید په یوه وخت کي تر (۴۵) دقیقي زیات کار ونکړي. یعنی وروسته تر هرو (۴۵) دقیقو باید تفریح وسي. که محقق په ورځ کي درې واره له جواب ورکوونکي سره پنځه څلوېښت دقیقي کار وکړي او نور وخت دنوموړو موادو په مطالعه او د ځینو ریښو او پیوندونو (affixes) په یادولو سره

تېر کړي ممکن يوه سمه اود پام وړ ډېټا راغونډه او ترتيب کړي. خو د محقق له پاره لازمه ده چه د تحقيق په وخت کي د ژبي ځيني اساسي مواد لکه د کلمو رېښي، ځيني لاحقې، سابقې او د هغې ژبي داسي نور مهم عناصر زده کړي.

هر کله چه ټول مواد په نوموړي ترتيب سره راغونډ سول نو وروسته نقشې ترتيبېږي چه په هغه کي د هغو عناصرو استعمال په بېلو بېلو سيمو کي وښوول سي چه د هغه په پوښتنليک کي ترتيب سوي دي.

توماس او ايلن د امريکا د ښېوهني نامتو پوهان دي چه د لهجوي اطلس د موادو د راغونډولو په برخه کي يې نسبتاً نوي طريقې استعمال کړي دي. چارلس ک. توماس (Charles K.Thomas) د ژبي هغه عناصر چه دی يې د لهجود معرفي کولو له پاره ضروري بولي په جواب ورکوونکي باندي لولي او د ټېپ ريکارډر په ذريعه يې ټېپوي. په دې طريقه کي دده ګټه دا ده چه دی وايي داسي چا ته اړتيا نلري چه په فونيټيکس کي ډېري پوهي خاوندوي او نه دی ودې ته ضرورت پيداکوي چه مجادله وکړي چه څه ډول سيمبولونه او علامې د څه ډول آوازونو له پاره بايد استعمال سي. که څېړی د ټېپ څخه کار وانه خيستل سي نو د ژبي مواد د تحقيق په وخت کي په ډېر دقيق ډول سره ثبتول غواړي او د اکار هغه څوک کولای سي چه په فونيټيکس کي کافي معلومات او پوره مهارت ولري، څو د ژبي د لهجو ټول آوازونه د هغو فونيټيکي علامو او سيمبولونو

سره سم ولیکي چه ورته تاکل سوي دي . دغه رنگه توماس په نوموړې طریقه سره د ډېر و خلکو د خبر و نمونې په لږ وخت کي ثبتولای سي . بر سېره پر دې د ټېپولو په واسطه ډېر داسي فونولوجیکي خواص څرگندېږي چه حتی یوه ډېره دقیقه فونوتیکي الفبا او سیمبولونه یې هم نسي څرگند ولای . د دې طریقي یوه بله گټه دا ده چه د عروضي خواصو (suprasegmental characteristics) یا په بل عبارت د ژبي په معنٰی کي د خځونو او فشارونو د اهمیت په باره کي هم صحیح معلومات لاس ته راتلای سي .

هیرلډ ب . ایلن (Harold B. Allen) له یوې بلي طریقي څخه کار اخلي او هغه دا ده چه لومړی د جواب ورکوونکي څخه خواهش کوي چه داسي شیان لکه د هفتې ، د ورځو یا د میاشتو نومونه وښیي او ورپسته بیا ځیني جملې ورکوي چه خالي ځایونه ولري او هغه ډک کړي . لکه په دې جمله کي : (د دوی ... ډېري شیدې کوي) چه جواب ورکوونکی په نوموړي خالي ځای کي هغه کلمه راوړي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي . خو دا هم ممکنه ده چه جواب ورکوونکی د (غوا) د کلمي پر ځای د (ګاومېښي) کلمه راوړي . نو د دې د پاره چه د جواب ورکوونکي څخه هغه کلمه لاس ته راولي چه د (غوا) له پاره یې استعمالوي داسي جملې چه د نوموړي جملې سره ورته والی ولري څو ځله تکراروي څو چه جواب ورکوونکی و دې ته مجبور سي چه په خالي ځای کي د (غوا) کلمه استعمال کړي . مثلاً داسي جملې لکه (د دوی ... لنگه سوه او گیلگی یې راوړه) یا لکه (غوبي دیوې او ... د

شيد وله پاره روزل کېږي) او داسي نور ... ټول پوښتنليک په همدې ترتيب جواب ورکوونکي لولي او د جملو خالي ځايونه ډکوي او په همغه وخت کې د جواب ورکوونکي جوابونه ثبتېږي. د ژبې عروضي خواص د ځينو نورو همغو مخصوصو موادو څخه لاس ته راولي چه له جواب ورکوونکي څخه يې ثبت کړي وي.

د لهجوي اطلس اصطلاحات

په لهجوي اطلس کې د ژبپوهنې علما ځيني اصطلاحات راوړي چه د لته يې بايد په لنډ ډول سره ياد ونه وسي. په دې جمله کې آيسوګلاس (isogloss) يوه ډېره مهمه اصطلاح ده چه ډېره استعماليږي. د لهجوي اطلس په ترتيبولو کې ډېر مهم کار دادی چه د ژبې د مختلفو عناصرو د استعمال توپير چه په بېلو بېلو سيمو کې موجود وي - وښوول سي او د هغوی وېشونه او سرحدونه وټاکل سي. هغه سرحدي ليکه چه د ژبې د يوه عنصر د استعمال توپير په مختلفو سيمو کې وښيي آيسوګلاس بلل کېږي. ځيني آيسوګلاسونه نسبت و ځينو نورو آيسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کېږي. مثلاً کوم آيسوګلاس چه دوې لويې سيمې سره بېلوي نسبت و هغو آيسوګلاسونو ته ډېر مهم بلل کېږي چه ترکليو او وړو وړو سيمو

په غیر منظم ډول سره تیرېږي . د ژبې کوم عنصر چه په یوه محدوده سیمه
کې استعمالېږي او دغه سیمه د یوه آیسوګلاس په واسطه احاطه سوې وي وهغې
سیمې ته مرکزي سیمه (focal area) وایي . د ژبې ځیني هغه عناصر چه د
استعمال توپیر لري ممکن په پراګنده ډول سره ثبت سوي وي نو ځکه آیسوګلاسونه
هم د دغسې عناصرو د استعمال د ځایونو د ښوولو په غرض یو په بل سره ننوتلي
او ګڼ و ډېر سره واقع سوي وي . داسې سیمې چه دغسې آیسوګلاسونه پکښې راغلي
وي ګریډیډ ایریا (graded areas) یې بولي . کله کله یو زیات شمېر-
آیسوګلاسونه په یوه ځای کې سره واقع سوي وي او تقریباً پر یوه خوا باندې تللي
وي . هغه سیمه چه د آیسوګلاسونو د دغسې بنډلونو په واسطه سره بېله سوې وي
لهجوي سیمه (dialect area) یې بولي او دغسې آیسوګلاسونه چه د بېلو سیمو
په منځ کې یې یو پلن سرحد تشکیل کړی وي نسبت و یوه آیسوګلاس یا هغو آیسو-
-ګلاسونو ته چه شمېر یې لږ وي د ژبې د ډېر تغییرونه او بدلونونه ښیي او ممکن کله
کله د دغسې سیمې پر لهجه باندې یو بېل نوم کښېښوول سي .
لومړی پوښتنه چه د لهجوي جغرافیې پوهان باید و هغه ته
جواب ورکړي دا ده چه آیا دغه آیسوګلاسونه یا آیسوګلاس همېشه ځای پر ځای ولاړ
وي او که په حرکت کې وي ، او که حرکت کوي نو پر کومه خوا باندې روان وي؟
یو آیسوګلاس یا د آیسوګلاسونو یو بنډل چه د کوم داسې سد له څنګه سره تېر سوی
وي چه د خلکو په منځ کې یې رابطه او تګ راتګ قطع کړی وي په عمومي ډول د
توقف په حالت کې وي . د ژبې د کوم عنصر یا عناصرو استعمال له مرکز څخه له

سري خخه ترسري پوري اوله کلي خخه ترکلي پوري خپرېږي اوتر هغه وخته پورې په حرکت کې وي څو چه د کوم مانع سره مخامخ سي او ودرېږي. دا مانع ممکن طبيعي وي لکه کوم غر يا کوم لوی سيند يا ممکن سياسي وي. که چيري دا دول مانع وجود ونلري نو سرى بايد اغلباً دا سي نتيجه واخلي چه د ژبي نوموړي عنصر يا عناصر تل په حرکت کي دي او وهري خواته چه لار ولري هلته نفوذ کوي.

د ژبني اطلس په نقشو کي نديوازي ليکي استعمالولای سو بلکه موږ کولای سو چه مربع گاني، مثلثونه، دايرې او داسي نوري نخښي استعمال کړو. د مثال په توگه په پښتو کي د (ښ = ṣ) آواز په ځينو ځايو کي په (ښ = S) په ځينو سيمو کي په (خ = X) او په ځينو منطقو کي په (خ = X̃) سره تلفظ کيږي. که موږ وغواړو چه د (ښ = ṣ) نوموړي دري ډوله سيمي په يوه نقشه کې وښيو، کولای سو چه په هغو ځايو کي چه (ښ = S) وايي د مربع، او په هغو سيمو کي چه (خ = X) وايي د مثلث، او په هغو مناطقو کي چه (خ = X̃) وايي د داير و علامې کښيږدو او په دې توگه د نوموړي آواز بېل بېل تلفظ په مختلفو سيمو کي د نقشې پر مخ وښيو.

کله کله د ژبي کوم عنصر يا عناصر په هماغه يوه ځای کي په بېل بېل ډول سره استعماليږي چه وداسي ځايو ته انتقالي سيمه (transition area) وايي. لکه د کندهار په علاقه کي چه (کښې) او (کي)

دوارہ وايي مګر په ننګرهار او ځينو نورو سيمو کي (کښي) نه استعماليږي. کله کله د ژبي ځيني عناصر نوازي په هغو سيمو کي پيدا کيږي چه ګوښه واقع سوي وي او خلک يې له نورو سيمو سره د پېر تګ او راتګ نلري د دغسي سيمو له پاره د ماجنل (marginal) يعني کِناري يا ګوښه اصطلاح راوړله کيږي.

يادونه

ژبه اوليک با يد سره بېل سي. ژبه د هغو آوازونو مجموعه ده چه تر يو خاص نظم او سيستم لاندي د انسان د صوتي غړو په واسطه ادا کيږي. مګر ليک د سيمبولونو داسي يو سيستم دی چه د دغو آوازونو د ښلو او تر سيمو لوله پاره په کاريږي. د عصري ژبپوهني له مخي و د غو رسم سو و سيمبولونو ته ژبه نسو ويلای. تو که مونږ وغواړو چه ديوې ژبي تحقيق وکړو بنايي چه خبري تر غوږ او کتني لاندي ونيسو نه ليک ؛ خصوصاً په پښتو او دري ژبو کي چه د ټولو واولي آوازونو له پاره ليکلي سيمبولونه نسته او د ليک له مخي د نومړو ژبو د خبرو ټول آوازونه نسي تمثيلولای.

د ژبو د ساختمان او جوړښت او د هغو د بېلو بېلو لهجو

د تو پیر ونو څېړل او معلومول ځانله اصول او میتودلري چه داکار باید له دغو اصولو او میتودو سره سم وسي نه په غیر علمي او اټکلي توګه.

د نړۍ ژبي د ساختمان او جوړښت له مخي یوله بله سره تو پیرلري. نوځکه دیوې ژبي ساختمان او جوړښت باید د کومي بلي ژبي د ساختمان او جوړښت پر اساس تر تحقیق او څېړني لاندي ونه نیول سي، بلکه هره ژبه بنایي چه د خپل ساختمان په چوکاټ کي وڅېړله سي.

ددې د پاره چه یوه نوې ژبه په لږ وخت، په اسانه توګه او په نسبتاً بشپړ ډول زده سي نو د شاګرد د مورنۍ او د هغې ژبي جوړښت او ساختمان چه شاګرد یې نوې زده کوي هرومرو باید سره پرتله سي څو په دې توګه د نو موړ و ژبو تو پیرونه څرګند سي. وروسته شاګرد باید د هغو تو پیرونو په زده کړه کي ډېر زیار وباسي چه دده ژبه یې له هغې ژبي سره لري چه دی یې زده کول غواړي.

پای

لیک، نصیر حلیس لښتون

د دې رسالې په لیکلو کې ما د لاندې کتابونه کتلي دي :

1. Allen Harold B. 1958, Applied English Linguistics, New York.
2. Bloomfield, Leonard 1933, Language, New York.
3. Gleason Henry A. Jr., 1955, An introduction to descriptive linguistics, New York.
4. Hall, Robert A., Jr. 1960, Linguistics and your language, N.Y.
5. Herbert Penzl 1961, A Reader of Pashto. The Univ. of Michigan.
6. Hockett Charles E. 1959, A course in modern linguistics N.Y.
7. Kenneth L. Pike 1947, Phonemics, The Univ. of Michigan.
8. Nida, Eugene 1949, Morphology, The Univ. of Michigan.

Download from:aghalibrary.com

[illegible]
دوقمجی مطبعه